

Politika jako povolání: Démostenés, jeho přívrženci a odpůrci

1. "Rétor" jako povolání

Vyhodnocení
politiků
volbou

Attický dekret z r. 343/2 př. n. l. popisuje jednání, jehož obdoba se objevuje v jiných dokumentech jenom částečně: jedná se o "vyhodnocení volbou" (*krisis*), které navrhla rada proto, aby mohl být zvolen a odměněn nejlepší politik (*IG², II, 223a*). Na Deinostratův návrh byl odměněn Fanodémós, který byl nejenom politikem, ale také vzdělaným badatelem v oblasti attických dějin a autorem spisu *Atthis* (nachází se v Jacobyho svodu pod číslem 325). Podle dekretu z r. 290/89 př. n. l. udělovalo lidové shromáždění každoročně věnec třem nejlepším búleutům, "radním". Toto rozhodnutí bylo v případě Fanodéma formulováno v dekretu zcela jasně: "Rada se usnesla, že bude hodnotit ty, kteří se ujímají slova v radě (των λεγόντων εν τη βουλή, τόν legontón en té búlé), a že odmění toho, kdo nejlépe hovořil a nezištně jednal během celého roku" atd. Nejedná se o obecné hodnocení; týká se pouze těch, kteří se ujímají slova v radě, tedy o osoby, které lze formálně identifikovat a jasně odlišit od ostatních, o rétory, profesionální politiky. Není nutno považovat toto řízení za výjimečné (jak tvrdí Jacoby) pouze z toho důvodu, že neznáme podobné případy. Právě zmíněný dokument je jedním ze zjevných dokladů vzniku povolání politika ve 4. stol. př. n. l. Nepopíratelné svědectví o přesně vymezeném a formálním postavení rétorů je v Démostenově řeči č. 13, *O správě financí*, jejíž časové zařazení není jisté: "A jako jste [vy Athéňané] dříve přispívali penězi podle symmorií [tj. skupin občanů spolupracujících v triérarchiích]," říká Démostenés, "tak nyní podle symmorií spravujete obec. Každá z nich má v čele řečníka, pod ním stojí stratégos a tři sta křiklounů. Vy ostatní se pak připojujete k jedné či k druhé straně" (XIII, 20; stejný úryvek se vyskytuje ve *Druhé řeči olynthské*, 29, která je z r. 348 př. n. l.).

Úřad téměř
formální

Ostatně velký správce démostenovských Athén Lykúrgos hovoří ve své řeči *O správě* (frg. 18 Conomis) o pravidelném, zákonem stanoveném prověřování (δοκιμασία κατά τὸν νόμον, *dokimasiá kata ton nomon*) nejenom činů archontů a stratégů, ale také rétorů. Aristotelés pak skutečně ve své *Rétorice* používá všech tří termínů (archonti, rétoři, stratégové), jako kdyby tu šlo ve všech třech případech o formální hodnosti či úřady (1388b 18). To je zároveň vysvětlením, proč Démostenés naráží v závěru řeči *O správě financí* na téma, jež se zdá na první pohled jasné, že totiž politikové, pokud si jednou zvolí toto povolání, nesmějí z úřadu odstoupit. Jedná se sice o krátkou poznámku, ale tím významnější, protože tak řečník dokazuje, nakolik je pro něj tato poznámka samozřejmá (XIII, 35): "Zkrátka, jako je tomu u vás s politickými vůdci, kteří nemohou zanechat své činnosti, kdy se jim zachce, tak jste na tom také vy, protože jste politickými vůdci v řeckých záležitostech."

• Démostenés

z athénské demu Paiaíniá, 384-322 př. n. l., nejslavnější attický rétor. Řečnické dílo:

I. řeči ve sněmu (č. 1-27): *O symmoriích* (Περὶ τῶν συμμοριῶν, *Peri tón symmorión*, 354), *Za obyvatele Megalopolé* (Ἐπὲρ Μεγαλοπολιτῶν, *Hyper Megalopolitón*, 353), *Za svobodu Rhodanů* (Περὶ τῆς Ῥοδίων ἐλευθερίας, *Peri tés Rhodión eleutheriás*, 351), *První řeč proti Filippovi* (Κατὰ Φιλίππου α', *Kata Filippú α*, 351), tři *Řeči olynthské* (Ὀλυνθιακός α', β', γ', *Olynthiakos α, β, γ*, 349/8), *O míru* (Περὶ τῆς εἰρήνης, *Peri tés eirénés*, 346), *Druhá řeč proti Filippovi* (Κατὰ Φιλίππου β', *Kata Filippú β*, 344), *O Halonnésu* (Περὶ Ἀλωννήσου, *Peri Halonnésú*, 343/2), *O věcech chersonéských* (Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ, *Peri tón en Cherronnésó*, 341), *Třetí řeč proti Filippovi* (Κατὰ Φιλίππου γ', *Kata Filippú γ*, 341), *Čtvrtá řeč proti Filippovi* (Κατὰ Φιλίππου δ', *Kata Filippú δ*), *Odpověď na list Filippův* (Πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τὴν Φιλίππου, *Pros tén epistolén tén Filippú*, 340/39), *O dohodě s Alexandrem* (Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρου συνθηκῶν, *Peri tón pros Alexandrú synthékón*, 336/5), *O správě financí* (Περὶ συντάξεως, *Peri syntaxeós*).

II. řeči soudní značně politické důležitosti (*démosioi*, č. 18-26): *O nepoctivém vyslanectví* (Περὶ τῆς παραπροσβείας, *Peri tés paraprosbeíás*, 343), *Proti Androtiónovi* (Κατ' Ἀνδροτιόνου, *Kat' Androtiónos*, 355/4), *Proti Leptinovi* (Περὶ τῆς ἀτελείας πρὸς Λεπτίνην, *Peri tés ateleíás pros Leptinén*, 355/4), *Proti Timokratovi* (Κατὰ Τιμοκράτους, *Kata Timokratús*, 353/2), *Proti Aristokratovi* (Κατ' Ἀριστοκράτους, *Kat' Aristokratús*, 352), *Proti Meidiiovi* (Κατὰ Μειδίου, *Kata Meidiú*, 347), *O věnci* (Περὶ τοῦ στεφάνου, *Peri tú stefanú*, 330), *Proti Aristogeitonovi I-II* (Κατ' Ἀριστογείτονος α', β', *Kat' Aristogeitonos α, β*, 325/4).

III. řeči soudní (soukromé spory, č. 27-59): č. 27-31: spor s poručníky.

č. 60: *Epitafios* (Ἐπιτάφιος), č. 61: *Erótikos* (Ἐρωτικός). Další díla: *Prooimia* (Προοίμια) a *Listy* (Ἐπιστολαί, *Epistolai*).

• Aischinés z Athén

asi 389-314 př. n. l. Dochovaly se od něho tři řeči, které byly jako jediné známy kritikům římské doby: *Proti Timarchovi* (Κατὰ Τιμάρχου, *Kata Timarchú*), *O nepoctivém vyslanectví* (Περὶ τῆς παραπροσβείας, *Peri tés paraprosbeíás*), *Proti Ktésifóntovi* (Κατὰ Κτησιφόντος, *Kata Ktésifóntos*). Čtvrtá řeč, kterou přednesl na Délu, se ztratila; již ve starověku byla považována za podvrženou. Dochovalo se 12 jemu připisovaných dopisů, jež jsou však dílem školy napodobující attické řečnictví (2. stol. n. l.).

• Lykúrgos z Athén

asi 390-324 př. n. l., politik protimakedonského zaměření. Z jeho 15 soudních řečí se dochovala pouze řeč *Proti Leókratovi* (Κατὰ Λεοκράτους, *Kata Leókratús*), který byl obžalován ze zrady, protože v r. 338 př. n. l. uprchl z Athén.

• Hypereidés

z athénské demu Kolyttos, 390/89-322 př. n. l., politik protimakedonského zaměření. Je mu přisuzováno 77 řečí, z nichž 52 je považováno za autentické. Díky papyrům (nález z druhé poloviny 19. století) jsme získali rozsáhlé fragmenty šesti řečí: soukromoprocenní *Proti Athénogenovi* (Κατ' Ἀθηνογένου, *Kat' Athénogenús*) a *Pro Euxenippa* (Ἐπὲρ Εὐξενίππου, *Hyper Euxenippú*); *Proti Démostenovi* (Κατὰ Δημοσθένους, *Kata Démostenús* – Harpalův proces), *Pro Lykofrona* (Ἐπὲρ Λυκόφρονος, *Hyper Lykofronos*), *Proti Filippidovi* (Κατὰ Φιλίππίδου, *Kata Filippidú*), *Epitafios* (Ἐπιτάφιος – na padlé v lamijské válce).

• Démádés

z athénské demu Paiaíniá, 4. stol. př. n. l., promakedonský politik. Jeho řeči se nedochovaly. K dispozici máme jemu přisuzovaná apofthegmata a úryvek jeho řeči *O dvanácti letech* (Περὶ δωδεκαετίας, *Peri dodekaetiás*), dochovaný v rukopisu cod. Palatinus graecus 88 v Heidelbergu.

• Deinarchos z Korintu

4. stol. př. n. l., logograf. V Athénách se stýkal s peripatetiky Theofrastem a Démétriem Falérským, byl 15 let ve vyhnanství v Chalchidě. Z 60 řečí, jež jsou podle Dionýsia z Halikarnássu autentické, se dochovaly tři, které

souvisejí s Harpalovým procesem: *Proti Démostenovi* (Κατὰ Δημοσθένους, *Kata Démostenús*), *Proti Aristogeitonovi* (Κατ' Ἀριστογείτονος, *Kat' Aristogeitonos*), *Proti Filokleovi* (Κατὰ Φιλοκλέους, *Kata Filokleús*).

2. Od procesu proti poručníkům po věnec triérarchický

Spor kvůli dědictví

Ale jak a na základě jakých předpokladů se lze dostat mezi ty, kteří vládnou? Už pouze pro možnost přístupu k nákladné výuce umění promlouvat je nezbytnou podmínkou příslušnost k majetným vrstvám. To byl Démostenův případ.

Démostenés se narodil v r. 384 př. n. l. jako syn bohatého velkovýrobce, který měl zbrojařskou dílnu a vyráběl lehátka. Po otcově smrti byla Démostenova výchova svěřena poručníkům. Zámožný velkovýrobce byl jedním z nejbohatších občanů v Athénách a patřil do téže třídy poplatníků jako velmi majetný Konónův syn Tímotheos, který byl velkým Ísokratovým ochráncem, a mnoho "dalších velkých boháčů" (Démostenés, XXVII, 7). Když otec umíral, svěřil výchovu svého nezletilého syna bratranci Afobovi. Afobos se držel stranou a namísto, aby se oženil s vdovou, spojil se s rodinou Onétora, jehož sestru si vzal za ženu. Poté co mladý Démostenés dosáhl plnoletosti a odsloužil si dva roky efébie, podal na Afoba žalobu, že mu ponechal pouze ubohou část z otcovského dědictví. Když se začínalo zdát, že Afobos u soudu prohraje (Démostenés si nechával radit logografy, kteří byli skutečnými odborníky ve sporech o dědictví, jako např. Ísaios), uchýlil se ke lsti a předstíral rozvod: Onétór "si vzal nazpět" sestru a také věno (pod záminkou věna Afobos 'předal' Onétorovi peníze, jež patřily Démostenovi a teď se ve formě věna vracely nazpět rozvedené Kleobúle). Tak Démostenés musel zahájit proces i proti Onétorovi. Nakonec získal nazpět částku ve výši 10 talentů včetně pokuty, což bylo o něco méně než 14 talentů, které Démostenés požadoval.

Výroba a trh

Démostenovo vítězství u soudu r. 364/3 př. n. l. (XXX, 17) a situace v otcových dílnách, o níž píše, nám dává možnost poznat zblízka ekonomickou strukturu vzkvétajícího podniku před "občanskou válkou". Tato charakteristika od sotva dvacetiletého Démosthena je rovněž jedním z nejpřínosnějších svědectví o podobách tržního hospodářství v rozvinuté otrokářské společnosti. Démostenés (XXVII, 7-11) rozlišuje kapitál "aktivní" (*energon*) a "pasivní" (*argon*): první z nich spočívá v dílnách a v asi padesáti specializovaných otrocích-dělnících (mluví o tom i Theopompos, frg. 325 Jacoby), druhý v zásobách základních surovin, ve stříbrném náčiní a ve vkladech u velkých bank, především v bance bývalého otroka Pásióna. Démostenés se zdá být dobře informován i o chodu trhu a vyvrací námitky svých protivníků: není pravda, že by se obrat na trhu během let poručnictví snížil, a to proto, že ve skladech dílen není ani stopy po neprodaném zboží. Dokud díl-

ny řídil starý Démostenés, byla výroba rozšiřována. Lze vypočítat, že otroci-dělníci vynášeli 30 % čistého zisku ze své hodnoty (plat v tomto případě představuje to, co majitel vydá na holý život svých pracovníků). Zisku bylo využito na zřízení další dílny (v níž pracovalo dvacet otroků, kteří byli získáni jako přídatek velké půjčky). Začínající Démostenés musel velmi studovat, aby zvládl základní průběh, podmínky vzniku a reprodukce velkého soukromého jmění, díky čemuž získal poměrně dobrou znalost ekonomické reality vysokých vrstev společnosti a zároveň mohl nahlédnout i do "zákulisí". A proto už při prvních Démostenových veřejných vystoupeních vidíme, jak dobře se vyzná v oblasti pro politika tak nesmírně důležité; jedná se o chování majetných vrstev ve vztahu k potřebám celé společnosti.

Když bylo v r. 359 př. n. l. Démostenovi pětadvacet let, ujal se povinnosti triérarchie – jedné z nejnákladnějších a nejvýznamnějších leitúrgií – a osobně se zúčastnil Kéfísodótova tažení do Helléspontu, přičemž měl na své lodi, která byla nejlépe vybavená z celé athénské flotily vyslané na tuto nesnadnou operaci, jako hosta stratéga (Aischinés, III, 51). V témže roce přednesl Démostenés před radou pěti set krátkou působivou řeč (č. 51: *O věnci za triérarchii*), v níž požaduje, aby mu byla udělena odměna, a to "věnec triérarchie", za to, že poskytl nejlépe vybavenou loď; i přes nároky ostatních triérarchů byl podporován právě Kéfísodótem. Postřeh Friedricha Blasse, známého badatele z konce 19. století v oblasti attického řečnictví, který tvrdí, že ten, kdo mluví v řeči č. 51, nemůže být nikdo jiný než sám Démostenés, nelze vyvrátit. Řeč je velmi důležitá především z hlediska politického; útočí na nedbalost některých triérarchů, proti níž pochopitelně Démostenés klade svou vlastní příčinlivost. Démostenés, který je podněcován touhou vyniknout nad svými rivaly, neprávem aspirujícími na odměnu, jež podle jeho názoru přísluší jemu, hovoří před radou s drsnou jasností o ledabylosti a chronickém nezájmu té vrstvy majetných, která je většinou hlavní oporou flotily. Tón jeho řeči je prodemokratický, což u něho nebývá zvykem (LI, 11): "Když se námořníci, jejichž plat není ani 30 drachem, nedostaví k apelu, jsou spoutáni řetězy a potrestáni: a proto bych rád věděl, proč nepotrestáte stejným způsobem triérarchy – jimž dává město za každou výpravu částku 30 min –, kteří se neráčí vypravit na moře se svými posádkami. Když je tedy ten, kdo se provinil, chudý, je mu uložen nejvyšší možný trest, ale když je to boháč a spáchá z chtivosti tentýž trestný čin, je pochopen a je mu odpuštěno? Kam se poděla ona demokratická zásada, že všichni mají stejná práva, když v tomto případě jednáte tak nespravedlivě?"

A o něco dále (LI, 15): "Pro ty, kteří hodlají vystupovat proti spravedlnosti, jste vytvořili přímo ideální podmínky: když se jim podaří zmizet, všechno, co získali zločinným jednáním, si klidně mohou nechat, a jsou-li odhaleni, je jim odpuštěno."

Zde je již možné postihnout některé z typických rysů Démostenova řečnického umění: vyčítavý postoj vůči posluchačům, tedy dému, i v případě, že řečník hřímá ve smyslu demokratické ideologie. Tento rys je patrný i u Kleóna (i když se jednalo o výjimečnou situaci), jenž byl skutečným lidovým vůdcem, jak vyplývá z Thúkýdidovy parafráze; když má být např. zdůrazněno rozvažování shromáždění v souvislostech s událostmi u Myti-

Peri tú stefanú tés triérarchiás

Démostenés

'Pedagogické' řečnictví

lény, začíná těmito slovy (III, 37,1): “*Už často jsem [...] poznal, že demokracie není schopná vládnout druhým [...].*” Problém spočívá v tom, že demokratičtí vůdcové nesdílejí psychologii lidu, zůstávají stále “pány”, kteří k lidu promlouvají: lid (který nemá svou vlastní ‘ideologii’) pro ně představuje ‘předmět’ politického řízení; v důsledku toho je pro politické řečnictví v Athénách 5. a 4. stol. př. n. l. typický pedagogicko-varovný tón.

Ale v této řeči z mládí Démosthenés neútočí pouze na bohaté a patriotické triérarchy napadá jen okrajově; řeč je adresována i politikům, kteří je podporují. Nejedná se o povšechnou obžalobu (LI, 16: “*domnívají se, že mohou dělat a říci všechno*”); napadá – nebo má v úmyslu napadat – privilegiované a dominující postavení, téměř nepostižitelné zákonem, jemuž se těší ve veřejném životě rétorů. Mladičké řečníka od tohoto postavení dělí ještě dlouhá dráha, kterou bude muset projít. Nyní, když mluví před shromážděním, aby obhájil své vlastní důvody, napadá zpupnou nadvládu této vrstvy s naprostou volností, protože k ní dosud nenáleží (LI, 19): “*Chovají se, jako kdyby nepatřili do státu společného všem, v němž mají všichni právo mluvit: považují to za vlastní výsadu, za poslání zděděné od předků. Pokud někdo hovoří ve vaší přítomnosti za spravedlivou věc, mají mu to za zlé a považují ho za zpupného. Tímto způsobem vidění věci jsou natolik zaujati, že si myslí, že mají být do smrti považováni za ‘rádné’ občany, když nazývají drzounem toho, kdo jednou promluvil před shromážděním.*”

3. Od prvních politických procesů k počátečním vystoupením na sněmu

Logografická
činnost

Nicméně právě ve službách nebo v okruhu takových rétorů začal Démosthenés svou vlastní veřejnou dráhu. Bylo to v posledním roce občanské války, kdy se pozvolna chýlila ke konci hegemonie starého Aristofóna z Azénie, jenž byl slavným bojovníkem z r. 403 př. n. l. a zároveň velmi zběhlým politikem. Aristofón získal zkušenosti v průběhu své velmi dlouhé kariéry, kdy byl pětasedmdesátkrát “obžalován pro nezákonnost” (Aischinés, III, 194), byl terčem Eubúlovým a jeho přívrženců, mezi nimiž byli v tomto období starý a vlivný Ísokratés spolu s mladým a začínajícím Démosthenem.

Zatímco Ísokratés – a Xenofón z peloponnéského ústraní – posílají Eubúlovi návrhy na ekonomicko-politickou přestavbu, Démosthenés postupuje s rutinou; nabízí své schopnosti logografa Eubúlovým stoupencům, kteří byli pečlivě voleni, aby zahájili proces proti hlavním politickým osobnostem vládnoucí vrstvy. Vzhledem k tomu, že Démosthenés píše jako logograf a svá slova, obrazně řečeno, vkládá do úst jiným, nemá problémy s politickou orientací a ani jeho tři významné soudní řeči nejsou posuzovány z tohoto hlediska; vzniká tak nebezpečí, že by se mohly z této perspektivy zdát protikladné, i když ve skutečnosti směřují k jedinému cíli, k vítězství klientů v tomto soudním sporu díky správné argumentaci. A tak v řeči *Proti Androtiónovi* z r. 355 př. n. l. musí klient, jakýsi Diodóros, neotesaný venkovan, který obžaloval vzdělaného zapisovatele attických událostí Androtióna, hrát před zapřísáhlými stoupenci lidu roli ‘čestného demokrata’ a útok

směřuje proti tyranskému a nepopulárnímu způsobu, jímž Androtión prosazoval vymáhání daní, který byl horší – tvrdí – než metody vlády třiceti tyranů (XXII, 52)! Ale v řeči *Proti Tímokratovi*, jež byla složena o rok později a obsahuje celé části nutně převzaté z řeči *Proti Androtiónovi*, je napadána právě shovívavost – o kterou snažně prosí dobrý Diodóros – jako známka zaujaté a nespravedlivé ekonomické správy. Třetí řeč je namířena *Proti Leptinovi*, jenž prosazoval “přísné” opatření (zrušení jakékoliv formy zproštění daní), které v podstatě nebylo ničím jiným než jakýmsi východiskem z nouze, jež mělo přispět v závěrečné krizi konfliktu k ozdravení státní pokladny. Soudní jednání obžaloby pro nezákonnost proti Leptinovu zákonu bylo poněkud neschůdné: jediný žalobce, který se nenechal podplatit, byl mrtvý a syn zahájil jednání až poté, co uplynula roční lhůta, kdy se negativní důsledky v oblasti osobní přestávají dotýkat propagátora napadnutého dekretu. Tradice známá Plútarchovi hovoří o zvláštním Démosthenově zájmu překazit toto Leptinovo opatření. Démosthenés se prý snažil oženit s vdovou po Chabriovi, jenž byl jedním z postižených tímto opatřením, aby pak mohl osobně zasáhnout do procesu jako poručník (*synégoros*) nezletilého Chabriova syna Ktésippa. Možná, že jde jenom o výmysl (Aischinés, Deinarchos ani Hypereidés nikdy tuto epizodu ve svých útocích na Démosthena neuvádějí); všechno vzniklo na základě jedné učené poznámky, kterou nelze ověřit, podle níž prý Démosthenés na soudě osobně přednesl řeč *Proti Leptinovi*.

Při svých prvních vystoupeních na shromáždění, k nimž došlo v témže roce, kdy byla složena řeč *Proti Tímokratovi*, měří Démosthenés své síly při zpracovávání důležitých problémů z oblasti zahraniční politiky: možnost konfliktu s Persií, kolem které záměrně rozdmýchávají vzrušenou atmosféru Aristofón a další poražení v občanské válce (řeč č. 14: *O symmoriích*); pleťichy na peloponnéské šachovnici (řeč č. 16: *Za obyvatele Megalopole*); vztahy s bývalými spojenci, kteří se vzbouřili a nyní jsou ohrožováni Persií (řeč č. 15: *Za svobodu Rhodanů*). Rétor hovoří před shromážděním konečně v první osobě i přesto, že stále ještě cítí nutnost ‘ospravedlňovat’ svou iniciativu, jíž se pokaždé chopí, a promlouvá na tribuně. V řeči *O symmoriích* (354 př. n. l.) začíná dobře propracovaným srovnáním mezi těmi, kteří obvykle ovládají shromáždění, a mezi argumentativním stylem, jehož on sám hodlá využít. Ještě o tři roky později, r. 351 př. n. l., kdy na shromáždění promluví o dvou zásadních tématech – o vztahu s bývalými spojenci a o znepokojujícím vzestupu Filippa (*První Filippika*) –, jsou jeho úvodní slova pokaždé velmi obezřetná a defenzivní: “*Kdyby byla předkládána nějaká nová záležitost, Athénané,*” říká v úvodu *První Filippiky*, “*počkal bych, až projeví své mínění většina obvyklých řečníků. Jestliže bych souhlasil s některým z jejich návrhů, zůstal bych zticha*”; zároveň se ospravedlňuje, že “*mluví jako první*”: jako ten, komu se právě podařilo proniknout, ale ještě se neodvažuje srovnávat s “*obvyklými řečníky*”, velkými ‘úspěšnými’ rétory, ovládajícími tribunu. “*Hovořit jako první*” znamená odlišovat se od ostatních. A skutečně, když Démosthenés mluví na obranu obyvatel Rhodu (řeč č. 15), vzpomíná na svou předcházející řeč starou tři roky, týkající se vztahů s Persií (*O symmoriích*), a upřesňuje, že tehdy “*povstal jako první nebo druhý*” (XV, 6), aby zdůraznil důležitost, kterou si tím tato řeč získala.

První řeči
na sněmu

4. Démostenovy démégorie napůl improvizované a napůl psané

'Pamfletistická'
teorie

Je velmi zvláštní, že tento démostenovský soubor, který je jediným dochovaným souborem řečí pronesených ve sněmu, i když obsahuje tolik odkazů na praxi a konkrétní chod této hlavní instituce, byl dlouho ovlivněn tendencí považovat jednotlivé řeči za fiktivní (po ísokratovském způsobu). Hlavními zastánci této tzv. pamfletistické teorie byli Eduard Schwartz a Wilamowitz. Východiska zmíněné teorie byla dvojí: na jedné straně úvaha, podle níž jako by v závěru těchto démégorií chyběl většinou konečný návrh, na druhé straně velmi omezený počet dochovaných vystoupení, i když příležitostí, při nichž nutně Démostenés na shromáždění promluvil, bylo mnohem více (tento druhý argument podrobně rozebral v r. 1910 Karl Hahn).

Hlubší analýza typických řečnických rysů, jež byla v dalších letech provedena na dochovaných Démostenových řečech, byla příčinou toho, že 'pamfletistická' teorie ztratila poněkud na své přitažlivosti. Ale klíč k řešení byl nalezen v antických dokladech týkajících se démostenovského řečnictví, které v *Životě Démostenově* zhodnotil Plútarchos. Teoretikové řečnictví, jako Démétrios Faléřský (350-280 př. n. l.) a Hierónymos z Rhodu (290-230 př. n. l.), pochopili díky recitativní analýze zásadní rozdíl mezi nepravými ísokratovskými řečmi určenými pro shromáždění a politickým řečnictvím Démostenovým. Ísokratova souvětí jsou příliš dlouhá a složitá a bylo by prakticky nemožné přednášet je nahlas na otevřeném prostranství před shromážděním (Démétrios, frg. 14 Jacoby; Hierónymos, frg. 52a Wehrl). Démétrios byl cenným a přímým svědkem; vzpomínal na to, jak osobně poslouchal Démosthena mluvit na tribuně (Plútarchos, *Život Démostenův*, 11,1).

Částečná
písemná
zpracování

Plútarchovy názory na charakter Démostenova řečnictví nám nejvýmluvněji dokumentují právě kapitoly 8-11 tohoto díla (kromě Démétria jsou tu citováni Eratostenés a Aisión). Plútarchos zásadně rozlišuje v Démostenově řečnictví mezi "řečmi improvizovanými" (λόγοι λεχθέντες, *logoi lechthentes*) a "připravenými písemně" (λόγοι γραφέντες, *logoi grafentes*). Démostenés sám podává svědectví o svém způsobu práce, čímž zároveň odpovídá Pýtheovi, který se mu poškleboval, že jeho řeči "jsou cítit knotem", a obviňoval ho z toho, že nedovede improvizovat (v tomto umění byl mistrem Démádés). Démostenés – podotýká Plútarchos (*Život Démostenův*, 8,5) – "svůj nedostatek" nepopíral, ale "přiznal, že nemluví bez písemné přípravy, nemá však řeči pečlivě připravené do posledního puntíku". Tato pasáž je klíčem k pochopení charakteru dochované sbírky, zejména *Prooimií*, dochovaných v závěru démostenovské sbírky, jež jsou skutečnou studnicí jednotlivých událostí, a pak *Čtvrté Filippiky*, jakési směsi úryvků z různých časových údobí a různého původu.

Tzv. *Prooimia*, sbírka, která byla dlouhou dobu považována za podvržený školský výtvar z pozdního období, představuje cennou o b j e k t i v n í ukázkou způsobu Démostenovy práce a navíc napomáhá lepšímu pochopení toho, jak byla sbírka vytvářena po jeho smrti. Jedná se o části démégorií, přičemž ne všechny byly určeny k samostatnému přednesu. Např. *prooimia* č. 30, 39, 51-53, 55 by vzhledem ke svému charakteru mohla být docela dobře začleněna do

TRADIČNÍ CHRONOLOGIE DOCHOVANÝCH DÉMÉGORIÍ (č. 1-17)

- *O symmoriích* (č. 14; r. 354)
Proti falešnému poplachu z perského útoku; plán reformy válečného loďstva.
- *Za obyvatele Megalopole* (č. 16; r. 353)
Podpora obyvatel Megalopole při konfliktu se Spartou; obratná odpověď těm, kteří tvrdí, že bude poskytnuta podpora Spartě, protože je přirozeným spojencem proti Thébám.
- *Za svobodu Rhodanů* (č. 15; r. 351)
Přestože Athéňané zaujímalí vůči obyvatelům Rhodu – kteří se svého času za občanské války vzbouřili – nepřátelský postoj, Athény by velmi mnoho získaly, kdyby se postavily na stranu rhodských demokratů a navíc se snažily všude potlačovat zárodky oligarchie.
- *První Filippika* (č. 4; r. 351)
Rozruch kolem Filippova postupu a plán na vojenskou přestavbu athénské státní.
- *Řeči olynthské* (č. 1-3; r. 349/8)
Filippovo obléhání Olynthu nemůže ponechat Athéňany lhostejnými; pokud se bude jednat o účinný a rázný zásah, mělo by se bez váhání využít k vojenským účelům tzv. theórika; tento nepopulární zásah je skrytě naznačen v *První řeči olynthské* a jasněji plánován ve *Třetí řeči olynthské*.
- *O míru* (č. 5; r. 346)
Po uzavření Filokratova míru se Filippos oficiálně stává členem rady amfiktyonie, z níž byli vyloučeni Fókové, a tento svůj úspěch dovršuje tím, že předsedá pýthijským hrám; protimakedonská akce Athéňanů, kteří se okázale nezúčastní her; Démostenova výzva k politickému realismu a potlačení jakékoliv emotivní akce.
- *Druhá Filippika* (č. 6; r. 344)
Okolnosti řeči nejsou známy; v § 28 se naznačuje odpověď vyslancům, kteří snad byli na shromáždění přítomni.
- *O [ostrově] Halonnésu* (č. 7; r. 343/2)
Hégésippos – domnělý autor řeči – uvádí návrh na odpověď Filippovým vyslancům, kteří přišli vyjádřit svou lítost nad tím, že athénská strana porušila Filokratův mír; především odmítá postoj makedonského krále, pokud jde o problém Halonnésu; ostrov právem náleží

Athéňanům, a proto jej Filippos městu "nedaruje", ale "vrací".

- *O věcech chersonéských* (č. 8; r. 341)
Konflikt na Chersonésu mezi athénskými klérúchy (podporovanými stratégem Diopeithem) a městem Kardií hrozí přerůst v otevřený střet Athén s Filippem; pro Démosthena není snadné tvrdit, že Diopeithův postup je bezchybný; Diopeithés bude odvolán a souzen, zaslouží-li si to, což by však nemělo oslabit pozice Athén ve chvílích tak nebezpečné Filippovy horlivosti; útoky proti makedonským přívržencům a obrana vlastního obezřetného postupu.

- *Třetí Filippika* (č. 9; r. 341)
Byla pravděpodobně složena krátce po řeči *O věcech chersonéských* – Diopeithův případ už není v popředí zájmu; střet s Filippem se zdá nevyhnutelný, pokud jde o Filippa, ten už před nějakou dobou vlastně konflikt rozdmýchal; slabost athénské demokracie, která není schopna potlačit "vnitřní nepřátele"; příklady z nedávné historie Olynthu, Óreu atd.; konkrétní návrhy; grafé není podána, ale kontext ukazuje na poselstva do Asie a do Řecka.

- *Čtvrtá Filippika* (č. 10)
"Také tato řeč má stejný námět jako předcházející [tj. č. 8] a kromě návrhu na občanský smír v ní není nic specifického. Poněvadž mezi chudými a bohatými došlo skutečně ke konfliktu, Démostenés se jej snaží urovnat a vyzývá *demos*, aby nekoufiskoval majetek bohatých, a bohaté, aby chudým nezáviděli státní podporu. Kromě toho podněcuje Athéňany, aby vyslali k perskému králi posly, kteří by vyjednávali spojení" (Libanios).
- *Odpověď na list Filippův* (č. 11; r. 340/39)
"Filippos poslal Athéňanům dopis, který vyzníval jako skutečně vypovězení války. Nyní už řečník nevyzývá Athéňany k boji – válečný střet je totiž nevyhnutelný –, ale vzhledem k blížícímu se nebezpečí se je snaží uklidňovat tím, že tvrdí, že se i Makedonec dá porazit" (Libanios).
- *O dohodě s Alexandrem* (č. 17; r. 336/5)
"To, že Alexandros uvedl znovu do Messény

syny tyrana Filiada, označuje řečník za porušení smlouvy uzavřené s Athéňany a s Řeky; tvrdí, že Makedonci porušili smlouvu v mnoha dalších bodech a vyzývá ke zjednání nápravy" (Libanios).

• **O správě financí** (č. 13)

(V tomto případě nelze brát v úvahu tradiční chronologii vzhledem k velké rozdílnosti názorů mezi starověkými kritiky: Didymos, Dionýsios, scholia.) "Tato řeč už není nějakou 'Filippikou', je to prostě řeč symbuleutická –

poradní. V průběhu shromáždění, na němž se jednalo o použití theórika, vystoupí Démostenés na tribunu a navrhne občanům, aby v sobě probudili dávnou důstojnost a osobně vykonali vojenskou službu" (Libanios). Zdá se, že se autor soustředí právě na toto téma, i když zároveň oznamuje, že bude šířeji rozpracováno na dalším shromáždění, k jehož svolání podněcuje: srovnává současnou situaci s dobou Aristeidovou, Kimónovou apod. (obdobný úryvek je i ve *Druhé řeči olynthské*).

struktury řeči a Démostenés by měl tak možnost rozvíjet v případě potřeby na jejich základě zbývající část. Něčeho podobného si lze povšimnout ve *Čtvrté Filippice*, v níž se nachází úryvek řeči na sněmu (31-34), vřele podporující vyslání poselství do Persie, a to už poté, co Filippos zaútočil na Perinthos (340 př. n. l.). Kromě toho se v této řeči nachází obratná konstrukce na choulostivé téma theórika (35-45), která byla přednesena v okamžiku, kdy si Démostenés nehodlá znepřátelit shromáždění a navrhuje jeho využití k vojenským účelům; dodejme, že celkem deset mezi sebou nezávislých úryvků splynulo nebo, lépe řečeno, bylo spojeno po Démostenově smrti vydavateli v imaginární *Čtvrtou Filippiku*. Její struktura je tak nedokonale propracovaná, že obě části vykazují zřetelné rysy, jaké měla prooimia (č. 46-48 a 49-54).

Démostenova dochovaná tvorba z oblasti politického řečnictví nespočívá tedy pouze v oněch třinácti řečech; bylo by to příliš málo vzhledem k tak dlouhé a aktivní veřejné dráze. Ve skutečnosti tkví ve dvanácti 'kompletních' démegoriích (nebo téměř kompletních, vezmeme-li v úvahu *První Filippiku*, kde chybí celá část týkající se "zdrojů příjmů", jež byla sice uvedena slovy Πόρου ἀπόδειξις, *Porú apodeixis*, ale nebyla rozvinuta), ve více než padesáti prooimiích a deseti částečně zpracovaných úryvcích (*Čtvrtá Filippika*). Lze si taktéž povšimnout skutečnosti, že ty Démostenovy řeči, které byly téměř zcela vypracovány písemně, spadají do období, v nichž věnoval největší péči slovu; především se jedná o počátky jeho kariéry (*O symmoriích*, *Za obyvatele Megalopole*, *Za svobodu Rhodanů*, *O správě financí*, *První Filippika*, *Řeči olynthské*), kdy ještě nebyl uznávaným rétozem, a pak o velké a složité řeči, jež předcházely na podzim 340 př. n. l. zrušení Filokratova míru. Naopak z období po bitvě u Chairóneie (2. srpna 338 př. n. l.), kdy se Démostenés nesnaží bezprostředně ovlivňovat athénskou politiku (ač 'ze scény neodchází'), chybějí dokonale vypracovaná vystoupení a stejně tak jsou vzácné nedokončené úryvky sebrané do *Prooimií*.

5. Démostenův postoj k sociálním konfliktům

Začínající politik, jenž musel čelit v r. 354 př. n. l. (*O symmoriích*) velkému a 'klasickému' problému athénské zahraniční politiky, konkrétně vzta-

hům s Persií, byl také, jak dobře víme, potomkem velmi zámožného velkovýrobce, zapsaného mezi největšími poplatníky athénské státní. A poněvadž v důsledku 'hrozby války' (tato hypotéza blízké války je záměrně přetřásána) dochází k zesílení ekonomického tlaku na majetné vrstvy, Démostenés ve své velmi pečlivě zpracované řeči *O symmoriích* nejenom se zdvořilou ironií uklidňuje paniku rozšířenou kroužky demokratů kolem možnosti hrozícího vlasteneckého konfliktu s Persií, ale zároveň hovoří o tom, že je zbytečné sužovat bohaté vrstvy představou války, která je zatím velmi hypotetická, což dokládá množstvím rozumných úvah. Démostenés zná tyto vrstvy velmi dokonale a jako Lýsiův klient (řeč č. 21) bez zábran teoretizuje o finančních jistinách, které jsou podle něho 'ulity' v bezpečí a žádný lidový dekret k nim neumožní přístup (XIV, 25-28): "Pohlédněte, Athéňané, na celou tuto obec. Je v ní bohatství, skoro bych řekl, takové jako ve všech ostatních obcích dohromady. Vlastníci tohoto bohatství však smýšlejí tak, že kdyby všichni řečníci vyslovovali obavy, že přijde král, že je již tady a že je tomu skutečně tak, a kdyby spolu s řečníky vystoupil stejný počet věštců, nejenže by nezaplatili žádné peníze, nýbrž ani by neuvedli a nepřiznali své jmění. Kdyby ovšem zpozorovali, že to, co je nyní děsí slovy, se skutečně děje, nebude nikdo z nich tak pošetilý, aby nebyl ochoten jako první zaplatit svůj příspěvek. [...] Peníze tedy budou, jak tvrdím, tehdy, až jich bude skutečně zapotřebí, ale ne dříve. Proto neradím po nich pátrat. To, co byste nyní získali, kdybyste se rozhodli je získávat, by bylo směšnější než nic. Uvažte přece, navrhne někdo teď zaplatit stý díl majetku? To znamená šedesát talentů. Navrhne někdo snad padesátý díl? To znamená sto dvacet talentů. Co to však je ve srovnání s dvanácti sty velbloudů, na nichž – jak tito lidé prohlašují – jsou naloženy královny peníze? Nebo chcete, abych navrhl zaplatit dvanáctý díl, pět set talentů? To byste však nepřipustili a, i kdybyste ty peníze složili, na válku by to nestačilo.

Musíte tedy vykonat veškeré ostatní přípravy, ale peníze ponechat těm, kteří je vlastní, jelikož nikde se lépe pro obec neuchovají! A nastane-li jednou toto nebezpečí, pak je obdržíte jako jejich dobrovolný příspěvek. To je možné, Athéňané, a budou to čestné a užitečné činy."

Lýsiův klient jednoduše říká, že pokud mu bude majetek zkonfiskován, nebude už moci být užitečný městu svými leitúrgiemi. Jejich seznam, který podává v úvodu, je skutečně impozantní. Mj. měl i on, stejně jako mladý Démostenés v řeči *O věnci za triérarchii*, na své skvěle vybavené lodi, kterou měl upravenou jako triérarcha, lehkomyšlné strategy (jedná se o strategy z Arginús). Jsou to podobné postavy a situace, které na základě konkrétních případů objasňují problém vykořisťování majetných vrstev démem, což je pro existenci demokracie zásadní. Jediným rozdílem je to, že v řeči *O symmoriích*, ve srovnání s prakticky současnou řečí *Proti Androtiónovi*, která je upravena pro demokratickou 'masku' Diodórovu, Démostenés mluví zodpovědně v první osobě.

Námětem démostenovského řečnictví jsou spíše než zahraniční politika 'třídní' konflikty. Podíváme-li se na Démostenovu činnost na sněmu, zjistíme, jak poznamenává Aristotelés, že z pěti tam obvykle diskutovaných námětů se první týká "státních příjmů" (*poroi*), druhý "míru a války", třetí

“obranu”, čtvrtý “dovozu a vývozu” a pátý – v seznamu poslední (!) – “zákonodárné činnosti” (*Rétorika*, 1359b 20-23). Aristotelés pokračuje a zdůrazňuje, že diskuse o státních příjmech (*poroi*) předpokládá znalost možných příjmů, s nimiž může město počítat; jde tedy o opatření, jež vyvolá nutnost obrátit se s žádostí o podporu na majetné občany a jejich půjčky. Pro tuto orientaci na ekonomické problémy je symptomatická Aristotelova axiologie, která – jak poznamenal Rostovcev – je charakterizovaná růstem politického boje v Athénách po porážce v občanské válce.

Jak je patrné z některých číselných údajů, po občanské válce dochází k finančnímu krachu; příjmy se pohybují kolem 130 talentů (*Čtvrtá Filippika*, 37), zatímco pro pouhé udržování chodu státního aparátu je jich potřeba nejméně 300. Z tohoto důvodu se v poslední fázi války přistoupilo k nejzazším, i když ne příliš účinným opatřením. Příkladem je Leptinův zákon (srov. str. 399) neboli pokus o vymáhání nezaplacených poplatků za minulých dvacet let (což vyneslo sotva 14 talentů: *Proti Androtiónovi*, 44). Pokles populace, koncentrace zemědělského majetku (XIII, 30: “*obdělávají skupeně pozemky o takové výměře, o jaké se jim nikdy ani nesnilo*”), úbytek svobodných pracovních sil a nárůst práce otroků, období hladu (některá byla katastrofální, jako např. hladomor v l. 331-324 př. n. l.), problémy se zásobováním obilím a nezaměstnanost coby nevyčerpatelná studnice žoldněřů (Ísokratés, *Filippos*, 120-121; Démostenés, XIV, 31) ještě zvýrazňují trpkost střetu mezi démem a bohatými vlastníky. A to do té míry, že v krizových okamžicích jsou obchodníci s obilím vystaveni nebezpečí těžkých trestů, i když důvody nejsou vždycky příliš přesvědčivé (Lýsiás, řeč č. 22). Vlastníci se snaží všemožně odolávat konfiskacím, vyvlastňování, procesům, “směně” majetku: např. uschovávají své prostředky, jak je mj. patrné z výzev, aby se kapitál ponechával “v úschově” u bohatých (XIV, 28). Je přirozené, že za této situace nedocházelo k investování, v důsledku čehož se zostřovala krize a konflikty, u dému se stále více projevovala snaha uchýlovat se k “parazitování”, k využívání všech možných podob podpory ze strany státu. Pramenem těchto podpor bylo theórikon, skutečná státní “pokladna”, která se vyvinula na základě původní funkce spočívající v možnosti volného přístupu do divadla všem občanům. Od r. 355 př. n. l. byla tato “pokladna” spravována komisí, jejíž klíčovou postavou byl Eubúlos.

Démostenovy útoky, které jsou namířeny od jistého okamžiku – kdy si uvědomuje závažnost makedonské hrozby – proti instituci theóra, jsou ve skutečnosti pokusem napadnout kumulaci obrovského množství materiálních zdrojů, jakož i Eubúlovo dominantní postavení (prostřednictvím tohoto cenného ekonomického nástroje) ve veškeré politice obce. Tímto bojem jsou poznamenány nejdůležitější roky Démostenovy politické činnosti. Jedná se v podstatě o to, aby část z těchto zdrojů byla věnována na vojenské účely (*stratiótikón*); vzhledem k tomu, že theórikon odjakživa představovalo jakýsi ‘podpůrný’ fond, byly tyto snahy doprovázeny problémy a nástrahami. A právě v tomto období v rozmezí let 355-351 př. n. l. dozrává Démostenův odklon od Eubúla.

Jedním z prvních velmi opatrných Démostenových vystoupení, jež se týkalo této nesmírně choulostivé problematiky, je starší úryvek, který byl za-

členěn do tzv. *Čtvrté Filippiky*. Je to návrh na sociální smír: Démostenés obratně kritizuje pomlouvače theóra (pokladna je, jak říká, užitečná pro chudé, a proto má být chráněna), ale na druhé straně žádá o větší záruky pro vlastníky, poněvadž – upřesňuje – praxe systematických konfiskací není přijatelná. Zde pravděpodobně stále ještě mluví Démostenés jako Eubúlov stoupenec, i když v něm už dozrává kritický pohled na theórikon, což je sice vyjádřeno velmi diplomatickými, ale zároveň jasnými slovy (X, 39-45): “*Co nás vede k tomu, že se za to navzájem obviňujeme a používáme to jako výmluvu, že nic neděláme, leda snad že závidíme chudým pomoc, kterou jim osud poskytl? Já bych jim to nevytýkal a nepovažuji takové výtky za oprávněné. Nepozorují totiž, že by si uvnitř rodiny nějaký mladý člověk počínal tak nedvěčně a nevhodně vůči starším, že by se zdráhal něco udělat, jestliže nebudou všichni dělat to, co on. V tomto případě by byl stíhán podle zákonů o špatném zacházení. Soudím totiž, že musíme podporu rodičům, ustavenou jak podle přírody, tak také podle zákona, spravedlivě poskytovat a ochotně vyplácet.*”

Jako má tedy každý svého otce, tak také musíme považovat všechny občany [tj. i ty nejchudší] za společné rodiče celé obce a nesmíme jim brát nic z toho, co jim obec poskytuje, nýbrž, pokud by nic takového nebylo, postarat se o to jinde, aby neměli žádný nedostatek a nebyli přehlíženi. Příjmu-li tedy bohatí tuto zásadu, domnívám se, že jejich jednání bude nejen spravedlivé, ale také prospěšné. Zbavit nějakého občana úředním rozhodnutím nezbytných prostředků znamená vyvolat mezi lidmi značnou nespokojenost se správou obce. A nemajetným bych radil, aby upustili od toho, co znepokojuje zámožné a na co si právem stěžují.

Promluvíme teď stejným způsobem i ve prospěch bohatých a budu se přitom držet pravdy. Nedovedu si představit nikoho, kdo by byl tak zatvrzelý a bezohledný, alespoň žádného Athéňana, aby se rmoutil, když vidí, že chudí a nemajetní získávají tuto podporu. Na co však ta věc naráží a kde vzniká nespokojenost? Je to tehdy, když bohatí pozorují, že někteří lidé začínají toto opatření přenášet z veřejných prostředků na soukromé, když řečník, který to navrhuje, se u vás okamžitě stává velkým a ve své nedotknutelnosti přímo nesmrtelným a když je výsledek tajného hlasování v rozporu s hlasitě projeveným souhlasem. To vyvolává nedůvěru a rozhořčení. Musíme přece, Athéňané, mezi sebou udržovat spravedlivé občanské vztahy, aby bohatí soudili, že jejich život je zabezpečen a že nemusí mít obavy o své vlastnictví, aby v případě nebezpečí poskytovali svůj majetek pro veřejné účely k záchraně vlasti a aby ostatní pohlíželi na veřejný majetek jako na společný majetek a měli na něm svůj podíl, aby však současně uznávali, že soukromý majetek náleží každému vlastníkově. Tak se stává i malá obec velkou a velká obec se udržuje. To je snad možno uvést o tom, jak si mají obě strany počínat. A jak se to má uskutečnit, je nutno stanovit zákonem.”¹

¹ V dalším pokračování však není po opatření ani stopa: Démostenés tedy písemně zpracoval z přednesené řeči pouze tuto část.

6. Výhrady vůči demokratickému systému

Aristokratické tendence

I když bude Démostenův postoj k theóriku v následujících letech odlišně kritický (po střídavých úspěších nakonec dosáhne toho, že bude využíván k vojenským účelům), nezmění se to, co Plútarchos (*Život Démostenův*, 14,6) považuje za jeho typický rys, totiž “nesnášenlivost k demokratické nadvládě” (ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα, *aristokratikon politeuma*).

V závěru *První řeči olynthské* vyjadřuje Démostenés názor, že bohatí musejí platit to “málo”, za něž mají “budou v bezpečí užívat bohatství, které šťastně vlastní” (I, 28). V řeči *O správě financí*, která vznikla téměř ve stejné době, je terč explicitně vyjádřen. Je to přímý útok proti lidové propagandě: je třeba “vyléčit uši Athéňanů”, je třeba, aby přestali pokaždé vykřikovat, i když se jedná o malicherný spor, že “demokracie se hroutí”, je třeba potlačit hesla, jako “*V soudech je vaše záchrana*” anebo “*Musíte hlasováním [soudního dvoru] chránit obec*” (XIII, 13-16). Jako kdyby útočil proti lidovému panikaření, vrací se k obvyklému tématu: všemocnost lidových soudů je skutečným děsem pro vlastníky. A Plútarchos uvádí na důkaz démostenovského *aristokratikon politeuma* jednu příhodu – kterou vyprávěl v řeči *O věnci samotný Démostenés* (XVIII, 132-133) –, v níž Démostenés prosadil rozhodnutí areopagu proti zprošťujícímu rozsudku lidového shromáždění. Tato příhoda spadá do r. 346/5 př. n. l.: Démostenés přistihl jistěho Antifóna, jak se skrývá v loděnicích. Přivlekl ho před shromáždění s obviněním, že se pokusil o založení požáru a že je ve spojení s Filippem. Antifón byl však zachráněn Aischinem, který napadl řízení pro nezákonnost; Démostenés ovšem přitáhl nešťastníka vlastníma rukama před areopag a dosáhl nejtvrďšího rozsudku (mučení a odsouzení k trestu smrti), jenž byl ihned vykonán. Dosah, i symbolický, tohoto odkazu na areopag je zcela jasný: stačí si připomenout Ísokratův *Areopagítikos*. Ještě po letech, v okamžicích svého největšího vlivu na athénskou politickou scénu, nastiňuje Démostenés v řeči *O věcech chersonéských* (341 př. n. l.) retrospektivní hodnocení svého vlastního politického chování anebo – přesněji vyjádřeno – nechá je vyplýnout na základě kontrastu, když popisuje podobu “špatného občana”, s níž se však naprosto neztotožňuje. Hlavním rysem “špatného občana” je to, že “*bez ohledu na prospěch obce pohání lidi před soud, zabavuje majetek, podplácí a udává*” (VIII, 69; srov. VIII, 71).

Námítky vůči demokracii

Přestože Démostenés po léta napomáhal chodu tohoto mechanismu, má vůči demokratickému systému výhrady, zejména pokud jde o jeho minimální nebo prakticky žádnou operativnost – a to ve světě, který byl otřesen rychlostí rozhodování a činů modernizátora, jakým byl Filippos II. Makedonský, jenž se zastavoval pouze tehdy, když byl nucen. Byl to nejobávanější nepřítel “pomalých” Spartanů, které velmi často Thúkýdidés klade do protikladu (psal o sedmdesát let dříve) k “rychlým” Athéňanům. “*Všechno promeškáme*,” nařiká Démostenés v *První Filippice* (32) a staví proti zdlouhavosti a paralyzující obšírnosti zveřejňování rozhodnutí demokratického systému pohotovost a svobodu rozhodování, jež jsou vlastní Filippovi: “*My tu však, myslím, sedíme*” – říká vyčítavě v *Druhé řeči olynthské* (22-23) – “*a nic neděláme. Ten, kdo žije v nečinnosti, nemůže přece naléhat na své přátele či*

dokonce na bohy, aby pro něj něco dělali. Není proto divu, že on, který se sám zúčastňuje vojenských výprav, nevyhýbá se námaze, na místě vše sleduje a nepromešká žádnou příležitost ani roční dobu, zatímco my váháme, přijímáme usnesení a vyptáváme se, má nad námi převahu.”²

“*Jistě přece víte*,” naléhá v řeči *O věcech chersonéských* (11), “že Filip získával převahu ze všeho nejvíce tím, že se objevoval u všeho jako první. Jelikož má vždy kolem sebe stále vojsko a ví předem, co chce dělat, objevuje se znenadání proti těm, které má v úmyslu napadnout. My však, teprve když se dozvíme, že se něco děje, jsme vyplašeni a začínáme se připravovat k boji.

Téma méněcennosti demokratických režimů, jimž je na překážku jejich vlastní mechanismus, mělo v Thérámenovi – jak se dozvídáme díky nedávno objevenému papýru (P. Mich. 5982) – v závažném okamžiku athénské historie dějin explicitního kritika. Bylo to v době spartského obléhání a kapitulace (duben 404 př. n. l.). Tehdy byly vzneseny námítky vůči Thérámenovu postupu. Thérámenés jedná s nepřáteli o tajných úkolech, které mu svěřilo město, ale athénskému sněmu nepředloží návrhy, které se chystá předložit nepřátelům. Thérámenova odpověď je adresovaná přímo rétorům; ve chvíli, když je partie v rukou jiných, si nelze dopřávat přepych “neplodného diskutování” (εἰκῆ, *eiké*). O tomto střetu hovoří v řeči *Proti Eratostenovi* (69) Lýsiás, když se potupně vyjadřuje o Thérámenově činnosti před kapitulací a po ní. A je důležité, že Lýsiás považuje Thérámenův požadavek vést jednání bez vědomí a kontroly shromáždění za jedno ze zcela evidentních znamení ničivého a antidemokratického charakteru Thérámenovy politiky. Démostenův záporný postoj vzhledem k rozkladu demokratické politiky se spíše podobá thérámenovskému požadavku než Lýsiově demokratické přísnosti; ve své podstatě je v Démostenovi jakýsi obdiv k závrtné Filippově kariéře (I, 13), stejně jako k voluntaristickému rysu jeho politicko-vojenské praxe (I, 14: “*musí neustále stupňovat dosažené úspěchy*”).

Všechna tato fakta znamenají, že lze stěží zařadit Démosthena na demokratickou stranu athénské politické tradice; to konečně zcela jasně vyplývá i z celkového hodnocení Plútarchova. Avšak toto hodnocení by bylo příliš jednostranné a neúplné, kdybychom nedodali, že toto dílčí členění mezi politiky nemůže postihnout politické panorama démostenovské doby. Např. Aischinés, který se ve svých politických počátcích stavěl na stranu Aristofóna z Azénie (jak vzpomíná Démostenés v řeči *O věnci*, 162), poté přešel na stranu Eubúlových přívrženců, to znamená tam, kde byl po dlouhá léta velmi činný Démostenés. Pokud jde o samotného Démosthena, jeho tažení proti theóriku ho na nějakou dobu staví proti Eubúlovi a proti ochráncům “privilegií” dému; jde o zvláštní spojení mezi umírněnými a tradičními demokraty. Z řad kolem Eubúla a nových politiků z období po občanské válce pochází jak Démostenés, tak i Hypereidés (který pak přešel na demokraticko-radikální pozice), zatímco i Fókión, jenž byl považován za typického představitele umírněného promakedonského křídla, se angažoval jako

Thérámenovský precedens

Rétoři

² Kleónovy vyčítky, že jsou Athéňané pouhými “diváky řečí”, mají podobu ještě vyhraněnější.

stratég při tažení proti Filippovi (např. na Euboi v l. 348 a 341 př. n. l., dále pak v Megarách a v Byzantiu v r. 339 př. n. l. a konečně v Attice v r. 322 př. n. l. po skličujícím závěru lamijské války).

“Vyvrhel společnosti”

Je daleko více jevů, jež tuto početnou a různorodou vrstvu rétorů spojují, než těch, které je oddělují. Souhrnně představují vládnoucí vrstvu v politice, spojenou s majetnými třídami (Aischinés, původem ze skromných poměrů, je výjimkou). Není náhodou, že osobnosti jako Aristogeitón – jenž byl terčem velmi otevřených Démostenových soudních řečí (č. 25 a 26) a hrdě se považoval, stejně jako někteří démagógové 5. stol. př. n. l., za “vyvrhele společnosti” –, zůstaly (ať už pro svůj původ, či z vlastní volby) mimo řady, jež směřovaly k prestižnímu povýšení do řad rétorů, a napadají, kdykoliv mohou, vlivné politické představitele bez vztahu k jejich politickému zaměření. “Vyvrhel společnosti” Aristogeitón napadal jak Démáda (Démostenés, XXV, 47), jenž byl nepokrytě na straně makedonské politiky a zároveň otevřeně podporoval politickou prodejnost, tak i Démosthena kvůli penězům, které dostal od Alexandrova pokladníka Harpala, jenž uprchl do Athén (*Životy deseti řečníků*, 848f).³ Aristogeitón napadal a před soud předváděl řečníky a mj. je obžalovával pro prodejnost. Na tom koneckonců v takové společnosti, jakou byla athénská, kde se mohli rétoři klidně obohacovat politickou činností, není nic zvláštního; politika jako povolání se pro ně stává základem obrovského osobního jmění – i když jsou vystaveni útokům, pokud výsledek tohoto výnosného povolání není pro stát uspokojivý. Na toto téma teoretizuje Hypereidés ve své obžalobě *Proti Démostenovi*, která se vztahuje k Harpalovu procesu (324 př. n. l.): “*Jak už jsem řekl při svém projevu k lidu, rádi dáváte stratégům a rétorům možnost, aby těžili ze své veřejné činnosti: pochopitelně toto schválení není dáno zákony, ale vaší shovívavostí a tolerancí. Přesto však si děláte starosti nad jednou věcí: aby peníze, které kradou, nebyly použity proti vašim zájmům, ale naopak na jejich podporu. V případě Démosthena a Démáda jsem vypočítal, že z dekretů a proxenií každý vyinkasoval asi šedesát talentů, mimo peníze, které dostali od perského krále a Alexandra. A toto všechno jim ještě nestačilo a chtěli se dokonce obohacovat na samotném městě*” atd. (sl. XXV, str. 16-17, ed. Jensen).

Stalo se tedy pravidlem na politice vydělávat a je příznačné, že Hypereidés v této obžalovací řeči, kterou přednesl před lidovými soudci, spojuje – tak jako Aristogeitón – dvě osobnosti protikladného politického smýšlení, přičemž otevřeně uvádí příslušné prameny, příslušné ‘plátce’.

7. Mezi Persií a Makedonií

Zpětná analýza

To, že v popředí zájmu je rozpor mezi stoupenci a protivníky makedonské nadvlády, je zcela jasně hledisko Démostenovo. Právě díky jeho svědectví pochopíme, jak lhostejný byl postoj dému k tomuto problému; Démostenés se snaží dokázat, že “skutečným nepřítelem” je Filippos, a to před posluchači, kteří o tom vůbec nebyli přesvědčeni, a pokud se i snažili dát

³ O událostech kolem Harpala srov. str. 415.

průchod svému hněvu vůči Filippovi, jsou jejich zlostné projevy čistě povrchního charakteru, jak tomu na shromáždění obvykle bývá. Je pravděpodobné, že pro démos byl podstatnější politický a ekonomický konflikt s majetnými vrstvami, což je důvodem Aristogeitonova úspěchu a lhostejnosti, na niž si stěžuje Démostenés. Výrazy, jimiž se obrací k dému, jsou stále tytéž: “lehkomyslnost”, “nedbalost”, “změkčilost”, “neúčast na veřejné práci” (ῥαθυμία, *rathýmía*; ῥαθυμεῖν, *rathýmein*; μαλακία, *malakiá*; ἀπράγμωνες, *apragmones*). Proto bývá často athénský démos obviňován z omezenosti a provinčního egoismu, ze zájmu pouze o vlastní záležitosti a zároveň ze lhostejnosti vůči mocenské politice hlásané Démostenem. Zapomíná se však na to, že démostenovská tematika byla příliš zastaralá; se zatvrzelostí, pouze částečně propagandistickou, např. tvrdil o Makedonii, že je státem “barbarským” (IX, 31), “slabým a plným četných nedostatků” (II, 14).

Z pohledu politických kruhů stranících makedonskému panství – které Démostenés obviňuje z toho, že jsou “placeni Filippem” – je démostenovská politika ve službách Persie.

Mezi Persií a Makedonií

Aischinés (III, 156 a 239) a Deinarchos (*Proti Démostenovi*, 10 a 18) tu hovoří zcela jasně, i když se odvolávají zejména na období po Chairóneii. Číslo poskytnutá Hypereidem se ovšem vztahují k celé Démostenově životní dráze (až do r. 324 př. n. l.). Rovněž v dějepisných spisech, které by mohly pocházet až z doby Theopompovy, nacházíme podrobnosti týkající se tohoto tématu. Alexandros prý v Sardách našel dopisy perského krále, v nichž byly příkazy pro iónské satrapy, aby všemožně podporovali Démosthena a vypláceli mu obrovské částky (Plútarchos, *Život Démostenův*, 20,4-5). Na základě těchto údajů se athénská politikové všichni bez rozdílu jeví jako figurky ve hře velkých mocností – Makedonie a perské říše –, o čemž se zmiňuje taktéž Filostratos (*Životy sofistů*, I, 18): “[...] athénská politická třída se dělila na příznivce Persie a příznivce Makedonie: mezi těmi, kteří byli ve službách Velkého krále, byl Démostenés, v čele těch, kteří stranili Filippovi, byl Aischinés: oba byli financováni příslušnými panovníky” atd.

Tento názor, jehož autorem je Kahrstedt, jeden z největších badatelů o Filippově době, vyvolal apriorní reakce a byl definován jako “výstřednost toho, kdo ztratil schopnost pochopit ideální předpoklady politického vedení” (Momigliano). Kahrstedt neviděl tedy Démosthena pouze očima jeho protivníků. Úryvek ze *Čtvrté Filippiky*, datovatelný do okamžiků těsně před konfliktem, je více než explicitní: nejenže je Démostenés velmi dobře informován o vnitřním dění v Persii (zatčení atarnejského ‘tyrana’ Hermia, který byl Filippovým a Aristotelovým přítelem), a předvídá i Hermiovo přiznání, nýbrž zcela otevřeně napadá obvyklé protiperské postoje (srov. XIV, 3), na než se před lety díval s respektem (X, 33-34): “*Kvůli tomu všemu musíme [...] odložit ten hloupý předsudek, který nám často způsobil škody: ‘Vždyť je to barbar’, ‘je to společný nepřítel všech’ a všechny takové výroky. Já totiž, když pozoruji, že někdo má strach z toho, jenž sídlí v Súsách a v Ekbatanech, a prohlašuje o něm, že má zlé úmysly s naší obcí, ačkoli on v minulosti pomáhal zlepšit postavení naší obce a i nyní nám učinil nabídku (jestliže vy jste ji nepřijali a svým rozhodnutím odmítli, není to jeho vina), a že stejný člověk hovoří v opačném duchu o tom strašném pleniteli Řeků, jenž značně rozšiřuje*

Ve službách Persie

svou moc uprostřed Řecka, nedaleko našich bran, tak se dívím a mám z takového člověka strach, ať je to kdokoli, protože on nemá strach z Filipa.”

Tento úryvek démégorie, zřejmě z r. 340 př. n. l., vznikl pravděpodobně před vysláním athénských poselů, jimž Démostenés uděluje rady, do Persie (X, 33: “musíme, myslím, vyslat posly, aby to královi vyložili”); může se jednat o poselství navržené Démostenem r. 341 př. n. l. v závěru *Třetí Filippiky* (70-71: i zde mluví proti tradičním vlasteneckým námětům).

Historický
pohled na
perské zásahy

Už od první démégorie má Démostenés jasno v názorech na roli Persie v řecké politice a zdvořile odmítá obvyklá vlastenecká hesla. Tato jasná vize je založena na zkušenostech z 5. stol. př. n. l., které stále ještě představují živou minulost. Démostenés podává jejich účinnou syntézu (X, 51): “Perský král sám o sobě vzbuzoval u všech stejnou nedůvěru. Když se však postavil na stranu těch, kteří byli ve válce poraženi, udržoval si jejich důvěru tak dlouho, dokud jim nepomohl vyrovnat se těm druhým. Potom jej nenáviděli ti, které zachránil, právě tak jako ti, kteří byli od počátku jeho nepřáteli.”

Takto rozvažuje při zpětném pohledu do 5. stol. př. n. l. A právě při tomto velmi realistickém vidění ‘slavných’ dějin Athén se zdá být démostenovská politika pokusem o zopakování hry spolků, která byla vyzkoušena kdysi v bojích o nadvládu a nyní se má uplatnit proti Filippovi. Takto je tedy třeba chápat Démostenovu politiku jako properskou, nejenom ji vidět ve světle pomluv odpůrců, nýbrž v autentické tradici athénských politiků od Alkibiada po Konóna. V tomto smyslu je zkušenost z 5. stol. př. n. l. určující a představuje pro démostenovskou politiku výchozí bod. Démostenés se nevrací tak často k velkým politikům z minulosti jenom proto, aby se zavděčil široké veřejnosti opakovanými odkazy na “předky”, ale aby svou vlastní politiku přivedl zpět k velkým pevným vzorům.

Jestliže vůbec něco představuje omezenost démostenovské analýzy, pak je to právě tento výhradně historicko-politický postoj, především pokud jde o úpadek perské říše a nové mocenské vztahy. Všechno toto je zahrnuto v pohrdání, s nímž je v pruské historické tradici (Beloch) nahlíženo na advokáta, jenž byl neschopný pochopit, že se rodí nová éra; toto pohrdání spočívá ve své podstatě v neschopnosti porozumět z ř e t e l n ě m u n á v r a t u k t r a d i c í m , jímž je prodechnuta démostenovská politika, a přidělit Démostenovi náležitě místo v a t h é n s k ý c h p o l i t i c k ý c h d ě j i n á c h . Tento zřetelný návrat k tradicím – převeden do emotivních výrazů – směřuje k podobám zvláštního s e b ě z p y t o v á n í ve velmi dobře známém retrospektivním shrnutí v Démostenově řeči *O věnci*: i kdyby bylo tehdy všem jasné a všichni dopředu věděli, kam taková politika povede, a i kdyby to předpovídal a jako jistou věc z plna hrdla vykřikoval i Aischinés, který však ani nehlesl, nemohlo by být ani v tom případě rozhodnutí města jiné. Dobrá Tyché (“příznivý osud”) nebyla příznivě nakloněna, což může potkat všechny (XVIII, 199-200). Démostenés dobře ví, že Tyché je vším (II, 22), a stejně tak ví, že v boji je třeba si dodat odvahu a tvrdit, že štěstí bude na jejich vlastní straně (V, 11) proti Filippovi (II, 22). Podobně uvažoval i Filippos (Plútarchos, *Život Démostenův*, 20,3).

A proto po pohromě u Chairóneie Démostenés “nepřežil sebe sama” či – lépe řečeno – mohl důsledně tvrdit, že už není sám sebou, a pokusit se utvá-

Zřetelný
návrat
k tradicím

řet svůj vlastní život od samotného počátku, a to ještě před Filippovou smrtí, tím spíše pak po r. 336 př. n. l. (Plútarchos, *Život Démostenův*, 23,2). Po rozpadu perské říše – “nečekaném”, jak uznával sám Aischinés (*Proti Ktésifóntovi*, 132) – je možné postihnout jakousi démostenovskou “únavu” (podřízenost vůči Lykúrgovi, málo nadšený příklon k lamijské válce atd.), nedůvěru v možnost skutečného obratu ve vyváženosti sil.

8. Střet s Filippem

Démostenés neustále poukazoval na nebezpečí hrozící z Filippovy strany, což je důkazem toho, že velmi dobře pochopil, co od něho může očekávat. Při tom ve Filippově Makedonii velmi jasně vystihl dva činitele zásadní důležitosti: jednalo se o novou vojenskou taktiku a o velké zásoby zlata. Proto se po celá léta usilovně snaží vyrvat Amfipoli z Filippovy kontroly, neboť právě pod Amfipoli spadají oblasti se zlatonosnými rudami Pangaia, a pokud jde o vojenskou taktiku, tvrdí, že v této oblasti byla technika vylepšena nejdokonaleji za celá poslední desetiletí (*Třetí Filippika*, 47-49).

Závažnosti Filippova fenoménu si Démostenés povšiml kolem r. 352 př. n. l. Tento obrovský politický problém se stával středem jeho pozornosti. Můžeme to postřehnout na základě událostí spojených se soudní řečí *Proti Aristokratovi*, jež byla přepracována v r. 352 př. n. l., kdy se konečně konal proces, a můžeme sledovat, že právě dodatky v této poslední verzi obsahují znepokojivé narážky na Filippa, jež nejsou v souladu s původním, zcela tradičním zněním, zaměřeným na vztahy s vladaři Thrákie. Obžaloba je však velmi tvrdá a představuje – spolu s *První Filippikou*, která je z r. 351 př. n. l. – zrod Démostenova jako nezávislého rétora a vůdce nového názorového směru.

Zdálo se, že boj, který je od tohoto okamžiku veden proti makedonskému panovníkovi – nyní “hlavnímu nepříteli” (*Proti Aristokratovi*, 121) –, směřuje k přímému vojenskému střetu. Tehdy se Démostenovi podaří (narázil ovšem na silný odpor) vyslat pomoc (pozdní) do Olynthu (348 př. n. l.), který byl obávaným centrem chalkidické ligy. Olynthos byl ve středu Filippova zájmu, poněvadž jeho zničení by mu umožnilo ovládnout severní Řecko. Do tohoto období spadají tři *Řeči olynthské*. S Filokratovým mírem (346 př. n. l.) končí rozruch zaměřený proti Filippovi a Démostenovi začne období politicko-soudních sporů. Nejvýznamnější z nich byl pokus o obvinění Filokrata a Aischina z toho, že pomáhali Filippovi těžit z průtahů mezi uzavřením a odpřísáhnutím míru. Tento proces o vyslanectví se protáhl až do r. 343 př. n. l. (Démostenés, řeč č. 19, *O nepoctivém vyslanectví*; stejnojmenná je Aischinova řeč č. 2). Předcházel mu spor mezi Aischinem a zranitelným Démostenovým spolupracovníkem Tímarchem, který se neobešel bez šrámů a skončil se ve prospěch Aischinův (Aischinés, řeč č. 1).

V následujících letech se Démostenés zaměřuje na jediný plán, který se snaží vytrvale, obratně a nezaujatě uskutečňovat; jedná se o organizování co nejširší koalice v athénské politice proti Filippovi. Proto je Démostenova vlastní činnost i aktivita skupiny politiků soustředěných kolem něho v l. 342-

Makedonské
nebezpečí

“Úhlavní
nepřítel”

Velká koalice.
Chairóneia

340 př. n. l. především diplomatická; na poselství "minulého roku" se naráží v poslední části *Třetí Filippiky* (IX, 72). Tato řeč končí návrhem vyslat posly do Persie a různých řeckých měst; úryvek začleněný do *Čtvrté Filippiky*, který polemicky čelí protiperským přesudkům, má být 'posilou' poselství do Persie (X, 31-34). K roztržce s Filippem dochází až tehdy, kdy se mezi spojence dostávají konečně Théby, jež představují velkou vojenskou sílu a byly tradičním nepřítelem Athén. V tomto období sklízí Démonsthenés hlavní úspěchy: mezi osvobozením Euboie z makedonské kontroly (341 př. n. l.) a spojenectvím s Thébami se uskutečnil dlouhodobý plán použít theória k válečným účelům (339 př. n. l.), což je známkou Démonsthenova úplného vítězství v oblasti athénské politiky.

Koalice, kterou Démonsthenés zorganizoval, naháněla hrůzu, avšak její vojenská porážka nebyla nevyhnutelná natolik, jak se domnívají moderní badatelé se smyslem pro teleologické chápání událostí. Scéna, popsána Plútarchem (pravděpodobně podle Theopompa) a zachycující divoké a bezuzdné Filippovo nadšení nad úspěchem u Chairóneie (*Život Démonsthenův*, 20,3), ukazuje, jak vysoká a zároveň nejistá byla sázka ve hře, a to i pro samotného Filippa. Opilý Filippos, který paroduje svou recitaci Démonsthenův dekret, jenž dal podnět k válce, připomíná Theopompovo vylíčení "výstřednosti" "největšího muže, kterého zplodila Evropa" (frg. 27 Jacoby). To však zároveň i dokresluje, nakolik si byl Filippos vědom rizika, které v tomto střetu podstupoval, a za jak důležitý úspěch považoval vítězství proti spojeným silám řeckého světa (Théby a Athény).

Po porážce.
Útoky
a apologie

Filippovo vítězství u Chairóneie (2. srpna 338 př. n. l.) uzavřelo jednu epochu a otevřelo další; nejde tu pouze o moderní datování, neboť tato domněnka se objevila již v Démonsthenově řeči *O věnci*. Způsob, jakým se Démonsthenés staví k oné domněnce, je natolik přesvědčivý, že kdosi dokonce zalitoval, že právě on přežil tuto epochální bitvu, namísto toho, aby tam našel smrt. A proto Démonsthenova činnost bezprostředně po porážce, zejména organizování obrany Attiky, je málo známá; muselo se jednat o velmi účinnou obranu, když se i Filippos (z jeho pohledu byly totiž obávanějším protivníkem ve vojenské oblasti Théby) raději zřekl vpádu a jednal s Athénami velmi mírně. Také z tohoto důvodu ony skupiny, které zavlekly město do války, nepovažovaly vojenskou porážku za politickou a v napjatém poválečném ovzduší byl smuteční projev – epitafios na mrtvé u Chairóneie – svěřen právě Démonsthenovi.

Vojensko-politická situace v Athénách těsně po porážce se velmi podobá ovzduší v r. 346 př. n. l., kdy musel být Filippovi nabídnut velmi výhodný mír a bylo s ním uzavřeno spojenectví, jež se stalo brzy předmětem soupeření. Nyní byly mocenské vztahy méně výhodné a démonsthenovská politika, i když se v hlavních rysech nezměnila, musela být opatrnější.

9. Soudní spor o věnec

Ktésifóntův
návrh

Moderní názor, podle něhož po bitvě u Chairóneie nastalo pro Démonsthenova "prázdné" pracovní období, v němž se oddával retrospektivním úvahám

o minulosti, vznikl převážně na základě skutečnosti, že se z tohoto období od něho dochovala jediná 'politická' řeč (kromě matně působící obžaloby proti Aristogeitonovi). Je to řeč *O věnci*, která je retrospektivní apologií. Ktésifón navrhl v r. 337 př. n. l., kdy se Démonsthenés vyznamenal svou horlivostí při opravě athénských hradeb, aby byl řečník o Velkých Dionýsiích za své zásluhy o stát veřejně ověněn v divadle. Aischinés, který mohl proti návrhu vystoupit pouze na základě jeho nezákonnosti (nebylo přípustné odměnit věncem úředníka ve funkci), se chtěl ve své obžalovací řeči *Proti Ktésifóntovi* zaměřit na podstatu věci: Démonsthenova politika si nezasluhuje žádné odměny, protože navíc skončila katastrofou. A proto v řeči na obhajobu Ktésifóna (*O věnci*) je Démonsthenés nucen považovat Chairóneiu za epilog vlastní politické dráhy; byl k tomu donucen tím, že Aischinés ohlásil proti Ktésifóntovi žalobu přesahující předmět tohoto procesu.

Aischinés

Dionýsios z Halikarnássu (list *Ammaiovi*, 12) datuje proces vedený ve věci věnce do r. 330 př. n. l., což je období Aristofóntova archontátu, a zavádí tak dvojí synchronismus: "šest roků po Filippově smrti" a "v okamžiku, kdy Alexandros zvítězil u Arbél" (ale datum bitvy – nazývané též u Gaugamél – je 1. října 331 př. n. l.). Dionýsios z Halikarnássu je zřejmě závislý na starověkých odborných pracích o Démonsthenovi a vděčí za mnohé onomu rozsáhlému vědeckému zkoumání démonsthenovské chronologie, které Lossau, badatel v oblasti démonsthenovské exegeze, klade na přelom 2. a 1. stol. př. n. l. "Žádná attická kronika ve skutečnosti" – jak moudře poznamenal Eduard Schwartz – "nedatovala Démonsthenovy řeči jako takové." Dionýsios z Halikarnássu a jeho prameny vyslovují dohady a nezřídka se i mýlí; to se stalo v případě *První Filippiky*, kterou Dionýsios z Halikarnássu rozděluje na dvě části a datuje je do dvou různých let (list *Ammaiovi*, 10), nebo když se – ostatně jako i Didymos – snaží upřesnit datum pro *Čtvrtou Filippiku*, plnou protikladných chronologických údajů.

V případě řeči *O věnci* se Dionýsios z Halikarnássu a jeho prameny pravděpodobně opírají o poznámku týkající se porážky spartského krále Ágida III. u Megalopole (r. 330 př. n. l.), která je na dvou místech Aischinovy obžalovací řeči proti Ktésifóntovi (III, 132-133 a 165). Avšak v řečech vypracovaných pro proces – a v případě těchto dvou tomu tak určitě bylo – by nás neměly udivit anachronismy. Pokud jde o Plútarcha, jeho datování je protichůdné, k procesu mělo dojít "za Aristofóna [330/29 př. n. l.], deset let poté, co Aischinés podal obžalobu [tedy v r. 327/6 př. n. l., pokud Aischinés podal obžalobu na jaře r. 336 př. n. l.]" (*Život Démonsthenův*, 24,2). Avšak to, co mohlo být považováno za cenné současné svědectví – a za takové bylo i považováno –, tedy Theofrastova věta odkazující na "bitvu, jež se odehrála za Aristofóna rétora" (*Povahopisy*, 7,7), není použitelná; jednoduše se jedná o odkaz na rozhodující bitvu, v níž Ágis prohrál. Nebylo proto důvodu měnit Theofrastův text, jak se stalo zvykem, počínajíc Casaubonem, aby vznikl dojem, že se tu mluví o "bitvě řečníků".

Aischinés ve své řeči hovoří o Démonsthenovi ještě jako o "dozoru (*epistatés*) pro opravu hradeb" (*Proti Ktésifóntovi*, 14 a 17); po procesu, který pro něho skončil neslýchanou porážkou (nedostal ani pětinu hlasů), odešel do 'vyhnanství' a na Rhodu vyučoval rétoriku (Plútarchos, *Život Démonsthenův*, 24,3). Svou řeč přepracoval, rozšířil a přepsal; začlenil do ní např. odpovědi na některé velmi okrajové problémy, jichž se jeho protivník sotva dotkl (jako např. srovnání s boxerem Filammónem: Démonsthenés, *O věnci*, 319; Aischinés, *Proti Ktésifóntovi*, 189). Za těchto podmínek nemá vůbec smysl brát v úvahu domnělá data,

Dionýsiova
a Plútarchova
chronologie

Theofrastos

Přepracová-
vání řeči

□ která byla vymyšlena antickými vzdělanci na základě Aischinovy řeči (pouze jedna z nich obsahuje, jak už bylo řečeno, odkazy na události po r. 336/5 př. n. l.). Tyto dvě "protichůdné" řeči, Démosthenova a Aischinova, složené při příležitosti slavného procesu, mají přece jenom jakousi hodnotu: obě byly zevrubně přepracovány, a určeny tedy pro veřejnost i po procesu, a to právě proto, že se v obou případech jedná o bilanci, v případě Aischinově dokonce konečnou.

10. Po bitvě u Chairóneie: Lykúrgos a Hypereidés

Na straně
Lykúrga

Po porážce u Chairóneie soustředil Démosthenés své síly a zbytky svého politického vlivu na ekonomickou, vojenskou a psychologickou obnovu. Rozhodující osobností je v těchto těžkých chvílích Lykúrgos. Je autorem řady rozhodnutí, dnes více či méně zlomkovitých, která jsou uložena mezi attickými nápisy v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Nejvíce těchto dekretů pochází z období 336/5-327/6 př. n. l. (*IG²*, II, 328-1673); týkají se nejrůznějších problémů v oblasti administrativy, od péče o triéry až po udržování chrámů a organizování oslav. Už před bitvou u Chairóneie se Lykúrgos objevuje po Démosthenově boku jako člen poselstva v r. 342 př. n. l. (*Třetí Filippika*, 72), ale zejména po ní se dostává do popředí a je oporou skupiny soustředěné kolem Démosthena. Pak se však zdá, jako by si na určitou dobu vyměnili role: Démosthenés podporuje Lykúrgovu politiku,⁴ jeho horlivou činnost ve vládě, kde působil jako správce financí. Nevíme, jaké formální oprávnění umožnilo Lykúrgovi provádět takovou kontrolu; možná, že se nejednalo o konkrétní úřad, ale že byl pověřen různými úkoly, a to spolu se svými přáteli (až do r. 325/4 př. n. l., kdy zemřel). Tak např. v r. 328 př. n. l. byl Démosthenés pověřen správou důležité pokladny na nákup obilí (*Životy deseti řečníků*, 845f). Bylo to období, kdy ceny obilí neúměrně vzrostly v důsledku opatření a spekulací Kleomena z Naukratidy, který byl Alexandrem dosazen do Egypta jako správce. V démosthenovské sbírce se dochovala řeč *Proti Dionýsiódorovi* (56), v níž se poukazuje na nevýhody vzniklé v důsledku nové správy Egypta při dodávkách obilí do Athén. Z tohoto období nemáme žádné Démosthenovy tirády na spolumožnost jednotlivých vrstev a otcovská napomenutí nemajetným vrstvám. Je nepochybné, že "všeobecný mír", který vyhlásil Filippos v r. 338 a jež poté potvrdil r. 336 př. n. l. Alexandros, schválil předpisy vyhovující majetným vrstvám, jimž makedonská vláda přinesla vytoužený sociální smír. Smlouva zavazovala smluvní strany, aby bránily ve svém okruhu "vyhnanství, konfiskací majetku, dělení pozemků, promíjení dluhů, osvobozování otroků za účelem pobuřování" (tento text je citován v řeči *O dohodě s Alexandrem*, 15, zahrnuté do démosthenovského souboru; vztahuje se k textu dohodnutému s Alexandrem, jež respektoval požadavky stanovené před dvěma lety Filippem).

Klauzule zakazující osvobozování otroků "za účelem pobuřování" zjevně předpokládá velkolepou iniciativu, jíž se v této oblasti chopil Hypereidés.

⁴ Hovoří po Lykúrgovi; šlo totiž o opravdovou deuterologii (řeč druhého mluvícího) při procesu proti Aristogeitonovi (řeč č. 26).

Po porážce u Chairóneie nechal schválit dekret, zřejmě ze strachu před možným útokem Filippa na Athény, k jehož realizaci nikdy nedošlo; jednalo se o osvobození 150 000 zemědělských a hornických otroků (Hypereidés, frg. 29 Jensen). Novým rysem tohoto návrhu bylo, že nebyl selektivní. Toto opatření přesáhlo obvyklou praxi, která se dříve několikrát uplatnila, kdy se propustilo tolik otroků, kolik jich bylo zapotřebí k doplnění zdecimovaných oddílů (většinou u válečného loďstva). Je pochopitelné, že toto opatření vyburcovalo nejenom Démáda, jenž byl zavázán vystupovat ve Filippově zájmu, ale také "psa" Aristogeitona (*Životy deseti řečníků*, 848f-849a), který bedlivě hlídal kastovní privilegia "athénskému lidu".

Lykúrgova restaurační činnost se projevuje v mnoha oblastech. Výsledkem je nejenom nárůst státních příjmů z 600 na 1 200 talentů – čehož dosáhl díky svým vynikajícím vztahům s majetnou vrstvou –, ale rovněž posílení flotily (*IG²*, II, 1623), jakož i snaha, velmi důležitá z hlediska psychologického, o rozkvět slavných tradic města, např. divadla. Lykúrgovou zásluhou bylo obnoveno Dionýsovo divadlo a dále pak byl vydán oficiální text tří velkých tragiků z 5. stol. př. n. l. Do stejné oblasti – jednalo se o skutečný boj o psychologickou obrodu města, které bylo zmateno nejenom porážkou, ale i neočekávaně vlídným přístupem Filippa – spadá i Lykúrgova retrospektivní činnost proti kapitulantství, o čemž svědčí jeho jediná dochovaná řeč (z 15 potvrzených alexandrijskými učenici). Je to řeč *Proti Leókratovi*, který byl v l. 338-332 př. n. l. (v důsledku akce, kterou proti němu zorganizoval Lykúrgos) mimo Athény a hrozil mu trest smrti za zradu. V tomto přísném postoji potomka slavného rodu Eteobúdadovců spatřují někteří vliv Platónův, kterého Lykúrgos v mládí navštěvoval. Nicméně je spravedlivé vidět Lykúrgovu nekompromisnost v soudní oblasti v rámci jeho restauračního etického plánu – nejenom tedy materiálního –, jež charakterizuje jeho dlouhou vládu. Lykúrgos zemřel dříve, než došlo k ukončení proslulého procesu s Harpalem, do kterého byl zapleten i Démosthenés a jež vyvolalo Harpalovo rozsáhlé uplácení řady athénských politiků (*Životy deseti řečníků*, 848f).

11. Závěr

Syn jednoho z Filippových bratrů Harpalos vsadil na katastrofální konec Alexandrova tažení do Indie; byl přesvědčen, že se král z Indie nevrátí. Proto se rozhodl žít způsobem, který svou čistě hédonistickou bezuzdností naplňoval úžasem fantazii současníků. Z pramenů se dozvídáme zejména o množství jeho honosných milenek. Podle Diodóra (XVII, 108) si nechal z Athén povolat "nejkrásnější hetéru, jíž byla Pýthioniké", kterou zahrnul královskými počtami; nechal jí vystrojit okázalý pohřeb na attické půdě. Po smrti Pýthioniké si za "královnu" vybral jinou athénskou hetéru, a to Glykeru. Jako bychom se ocitli v Menandrově světě, jež se znenadání dostal do spojení s asijským smyslem pro rozkošnictví, napodobovaným Makedonci. Je to směs velikosti, kých a politiky; jako bychom přihlíželi neobratným Harpalovým snahám dostat se ze svého postavení králova pokladníka na místo vladaře. Athénské hetéry, jimiž se obklopoval, ho však ovlivňovaly pro-

Hypereidés
a osvobození
otroků

Lykúrgovy
restaurační
snahy

Kata
Leókratús

Harpalos

athénsky. V dobách neustálých zásobovacích problémů, vyvolaných dlouhou neúrodou, nechal na žádost Glykery poslat do Athén jako dar obrovské množství obilí: a athénské divadlo mu věnovalo pozornost v satiricky laděném dramatu nazvaném *Agén* (citovaném u Athénaia, XIII, 595-596), kde nacházíme žertovné narážky na lásku Harpala a Glykery. Když se Alexandros začal vracet, Harpalovi nezbyvalo nic jiného než prchnout. Nemohlo se však jednat pouze o vlastní záchranu, když se v Peiraieu objevil s 50 lodmi, 6 000 žoldněří a 5 000 talenty stříbra (Diodóros, XVII, 108,6). V Athénách se neodvázili umožnit mu vstup do města, vzhledem k otevřenému nepřátelství a vzpouře vůči Alexandrovi; odmítnutí však bylo velmi trapné, protože Harpalos byl za své dary odměněn athénským občanstvím. A tak Harpalos ponechal své žoldněře na mysu Tainaron v Lakónii a do Athén dorazil pouze se dvěma lodmi a 700 talenty. Za těchto okolností byl v Athénách 'vzat pod dohled'. Mnoho rétorů bylo uplaceno jeho talenty a pouze tak nabyl dohled nad ním obojaké podoby, připomínající částečně ochranu a částečně vězení. Je doloženo, že po nějaké době Harpalos uprchl na Krétu, kde byl zavražděn svým spartským přítelem ze žoldněřského vojska, Thibrónem.

Obžaloby
z braní
úplatků:
Deinarchos
a Hypereidés

V té chvíli se události stávají střídavě velmi zmatenými, nejčastěji se hovoří o "Harpalově případu". Na jedné straně si žoldněři na Tainaru volí svého vůdce, jímž se stává athénský stratég, jistý Leósthénés, jenž se jako málokdo vyznal ve světě žoldněřů (Leósthénés byl velkým přítelem Hypereidovým, a protože očekával konflikt s Makedonií, chystal žoldněřskou armádu); na druhé straně dochází v Athénách k vyšetřování zmizení asi poloviny ze 700 Harpalových talentů, té poloviny, jež zmizela v kapsách politiků – mj. i Démosthena, Aristogeitona, Démáda –, kteří pomohli nepříteli vítanému exulantovi, když se opětovně pokusil vstoupit do Athén. Mezi žalobci nacházíme v první řadě Hypereida, Stratoklea, jenž byl věrným Lykúrgovým stoupencem, Pýthea a další. Pro Démosthena žalobce v tomto procesu složil velmi tvrdou řeč *Proti Démosthenovi* metoik korintského původu Deinarchos. V tomto podivném procesu velmi utrpěla Démosthena prestiž; postihl ho stejný osud jako bezostyšného Démáda, a to zásluhou mužů, jako byl Hypereidés, jenž se právě v těchto chvílích domlouvá s Leósthénem, stojícím nyní už v čele Harpalových mužů. Není těžké si domyslet, že byl Démosthénés vláčen bahnem, poněvadž jeho postoj k možnému válečnému konfliktu s Makedonií byl nyní už velmi vlažný. Určitě to nebylo 20 talentů, které si prý vzal od Harpala, jež by pobuřovaly nepříteli vysokou mravnost Athéňanů nebo morální citlivost jeho žalobců. Současný komik Tímoklés např. otevřeně říkal o Hypereidovi, že si také vzal z Harpalových peněz (frg. 4 Kock). A tak energický spojenec Hypereidés, kterého Démosthénés několikrát s úspěchem postavil proti Aischinovi – v procesu proti Filokratovi, v záležitostech Délu,⁵ po bitvě u Chairóneie –, sehraje rozhodující

⁵ Na Filippovo naléhání se obyvatelé Délu obrátili na delfskou amfiktyonii s žádostí, aby byla uznána administrativní autonomie jejich svatyně (Apollónovy), která byla do té doby řízena Athénami. Hypereidés, který byl místo Aischina ve sporu zastupcem Athén, dosáhl toho, že žádost Délu byla zamítnuta.

roli při Démosthenově politickém pádu, zatímco se stává novým řídicím činitelem sil směřujících k pokusu o přímý střet s Makedonií. Jeho silnou stránkou je pochopitelně pouto s Harpalovými a Leósthénovými žoldněři.

Shromáždění Démosthena odsoudilo, což mu způsobilo mnoho problémů, a proto požádal, aby bylo úřední vyšetřování předáno areopagu: ještě jednou se obrací na orgán, ke kterému má naprostou důvěru. Démosthénés však byl areopagem odsouzen k obrovské pokutě 50 talentů, odešel do dobrovolného vyhnanství na Aigínu a poté do Troizény. Z tohoto období (323-322 př. n. l.) se nám z jeho tvorby dochovalo několik dopisů; velmi důležitý je dopis druhý (*O vlastním návratu*) a třetí (*O Lykúrgových synech*). Věrohodnost těchto dokumentů byla uvedena v pochybnost všeobecnou nedůvěrou k autentičnosti antických sbírek listů, což bylo navíc podpořeno velmi účinným důkazem, který podal v r. 1697 Bentley o neautentičnosti tzv. Falaridových listů. Cicero (*Brutus*, 121) považuje za nejpodezřelější pátý dopis. Šestý dopis je velmi stručný a jedná se v něm o přizpůsobení athénských vládních orgánů válečnému stavu s Antipatrem. V tomto případě došlo k zásadní změně situace. Dopis už není psán exulantem, ale politikem, který se ještě jednou vrátil, i když ne do řídicích funkcí, aby svedl svůj poslední boj.

Vyhnanství
a návrat

Po Alexandrově smrti v červnu 323 př. n. l. vyšly najevo všechny ploti- chy, které umně zosnovali Hypereidés a Leósthénés. Kolem zkušeného jádra žoldněřů na Tainaru se zformovalo 'federální' vojsko, kterému Démosthénés napomáhal tím, že cestoval po řeckých městech a snažil se získat nové členy do koalice. Samozřejmě se dostával do styku s athénskými řečníky filomakedonského smýšlení, kteří dělali všechno proto, aby zmařili možnou vzpouru (Fýlarchos, frg. 75 Jacoby). Díky této spontánní protimakedonské činnosti byla opatření proti Démosthenovi zrušena a on sám byl povolán nazpět do Athén; podle Démétria z Magnésie se prý Démosthénés, když přijel do Peiraiea a uviděl v přístavu dav lidí jásajících nad jeho návratem, nezdržel a srovnal svůj vlastní návrat s Alkibiadovým (Plútarchos, *Život Démosthenův*, 27,7). Na základě naprostých smyšlenek však přišla opět na přetřes pokuta 50 talentů.

Vzpouza řeckých měst proti Antipatrovi, jenž byl obléhán v jižní Thessalii u Lamie spojeneckým vojskem vedeným Leósthénem, dosáhla hrozivých rozměrů. Antipatros se však zachránil, protože Leósthénés během výpadu obléhaných nečekaně zemřel. Avšak při této příležitosti se ukázalo jasněji než kdykoliv jindy, jak nestabilní je nový makedonský systém. Pohřební řeč (*epitafios*)⁶ nad padlými v tomto zimním tažení, mezi nimiž byl právě Leósthénés, pronesl Hypereidés. Porážka koalice řeckých států v bitvě u Kranónu (na jaře 322 př. n. l.) zpečetila výsledek tohoto konfliktu. Démádés nechal rychle odhlasovat athénským lidovým shromážděním trest smrti pro Démosthena, Hypereida a další velitele (Plútarchos, *Život Démosthenův*, 28,2). Hypereida dopadli podle Plútarcha na Aigíně, podle *Súdy* v Démétrině

Sebevražda

⁶ Je to šestá z řečí, které se všechny dochovaly na papýrech. Náleží k nejlépe zachovaným a dnes je uložena jako papyrus P. Brit. Mus. 98 v Londýně.

chrámu v Hermioně, byl mu vytržen jazyk a poté byl zavražděn (říjen 322 př. n. l.). Démostenés se uchýlil na ostrov Kalaureia, ležící naproti Attice. Antipatrovi muži, vedeni jistým Řekem z Thúrií, jenž se jmenoval Archiás a byl povoláním tragický herec, ho dostihli při modlitbě v Poseidónově chrámu. Aby se Démostenés vyhnul zatčení, otrávil se. I nad jeho sebevraždou, stejně jako nad každou etapou jeho životní dráhy, se vznáší stín znesvěcující tradice. Od Aristóna⁷ pochází verze, v níž je Démostenés líčen jako hrdina; předstíral prý, že píše, přičemž si do úst vložil brk namočený do jedu, a poté vyzýval Archia, aby „sehrál roli Kreonta a vyhodil ven jeho nepohřbenou mrtvolu”. Podle jiné zprávy, jejímž autorem je Hermippos (Plútarchos, *Život Démostenův*, 30), inspirující se rovněž scénou s brkem a knihou, se prý Démostenés chystal napsat dopis Antipatrovi, což naznačovalo poníženou prosbu o záchranu. Zatčení a zavraždění byli rovněž Aristoníkios z Marathónu, bratr Démétria Falérského Himerios a mnoho dalších.

Démádés Po tomto ‘vymření’ politiků zůstávaly na athénské scéně dvě protichůdné osobnosti, sice velmi odlišného charakteru, avšak obě ochotné ke spolupráci s Antipatrem: Fókión a Démádés. Starý stratég, který zastával pětačtyřicetkrát nejvyšší vojenskou funkci, a zkorumpovaný politik se společně odebrali za Antipatrem, aby jménem Athén požadovali omezení v udělování občanského práva. Nakonec tedy došlo k prosazení tohoto starého oligarchického řešení, když makedonské zbraně vyhubily rétoru. Byl to důkaz, že demokratický systém, který fungoval se střídavými úspěchy asi století a půl, byl výsledkem dohody mezi filodemokratickými vládci (jimiž byli většinou rétoři) a ‘imperialistickým’ démem. K zabrzdění tohoto mechanismu a k zabránění případného nového rozkvětu Athén bylo třeba zbavit politickou vrstvu její přirozené podstaty. Bylo nutno odejmout Athénám jejich systém, což by vedlo k jejich politické ‘minoritě’. To, čeho se neodvážil Filippos a Alexandros, uskutečnili nyní Antipatros a Kassandros. Během krátkodobé demokratické obnovy v r. 318 př. n. l. byl Fókión odsouzen k trestu smrti, protože byl obžalován, že nechal Peiraieus obsadit makedonskými veliteli; jako by se jednalo o obdobnou obžalobu, jež byla vznesena proti představitelům vlády čtyř set kvůli molu v Étióneii (srov. str. 318). Rok předtím byl zavražděn Démádés, protože vyšly najevo jeho dopisy psané svého času králi Perdikkovi, jasně nepřátelsky zaměřené proti Antipatrovi, jehož soupeřem byl právě Perdikkás, tehdy Alexandrův pobočník. A udavačem byl Deinarchos. Být politikem znamenalo riskovat nástrahy tohoto smrtonosného povolání. Epocha rétorů skončila a začínala doba dvorských pochlebníků.

⁷ Pravděpodobně se jednalo o peripatetika z Keu, nikoliv o stejnojmenného stoika z Chiu, jak se většinou tvrdí. Záměna mezi ostrovy Keios (*Keios*) a Xios (*Chios*), k níž došlo v Plútarchově úryvku, byla způsobena vývojem ve výslovnosti, a lze ji tedy velmi snadno pochopit.

Poznámka o vzniku souborů řečníků

1. Alexandrijské sbírky

Do rukou alexandrijských učenců se dostaly sbírky soudních řečí, u nichž přisuzování autorství dávalo bezbřehé možnosti pro zásahy (v případě politických řečí Ísokratových a Démostenových tyto problémy nevznikaly). Nebylo známo – a bylo i docela těžké si to jen představit –, že by někdo udělal to, co Lykúrgos pro texty tragiků (srov. str. 241). Nicméně i u Eurípido-vy *Andromachy* se Kallimachos setkal s tím, že hra byla přisuzována tragikovi Démokratovi, a to zřejmě z toho důvodu, že tomu tak bylo u exempláře, který měl z alexandrijské knihovny. Také u řečí attických řečníků to byli právě alexandrijská učenci a jejich pokračovatelé, kteří navrhli autorství neodpovídající těm, která jim byla připisována původně: jednali tak proto, že si byli vědomi praktické nemožnosti ověřit věrohodnost svých závěrů. Řeč č. 58 *Proti Theokrinovi* z démostenovské sbírky byla Kallimachem přisuzována Démostenovi, avšak Dionýsios z Halikarnássu ji připsal Deinarchovi. Podobně odepřel Dionýsios Deinarchovi řeč *Proti Démostenovi*, jednu ze tří řečí dochovaných ve velké sbírce Deinarchových řečí. Harpokration ve *Slovníku k deseti řečníkům* konstatuje, že by řeč *Proti Theokrinovi* mohl napsat jeden i druhý. Ísokratova řeč č. 17 (*Trapezitikos*) je ve sbírce obsahů řečí (hypothesí), dochované zlomkovitě na papyru z Oxyrhynchu (P. Oxy. 2537), přisuzována Lýsiovi.

2. Kánon

Kánon deseti attických řečníků, seřazených téměř v přesné chronologické posloupnosti, si přisvojil autor spisku nazvaného *Životy deseti řečníků* (832b-852e), který splýnul se sbírkou tzv. *Moralii* od Plútarcha (1. stol. n. l.). Není jednoduché vysvětlit, jak k tomu vlastně došlo: mohlo se jednat o učený spisek nalezený mezi Plútarchovými písemnostmi těmi, kteří na jejich základě sestavovali sbírku, anebo se do ní dostal až později. Toto dílo vychází z velké části – nejen co se týká dokumentárního materiálu – z učení Kaikilia z Kalakty (1. stol. př. n. l.), který měl být – podle slovníku *Súda* – také autorem pojednání *O charakteru deseti řečníků*, a tedy znal a zároveň i uznával platnost tohoto kánonu. Bylo by asi odvážné tvrdit, že jej vytvořil on sám; kánon snad spadá do období pergamské vzdělanosti, poněvadž Kaikilios byl žákem Apollodóra z Pergama (podle Quintiliana, *Institutio oratoria* [Základy rétoriky], IX, 1,12). Seznam řečníků uvedených v kánonu (v kulatých závorkách jsou údaje, které se ve spisu nacházejí díky dochovaným řečem, ať už byly autentické, nebo nikoliv; v hranatých závorkách je uveden počet řečí dochovaných ve středověkých rukopisech) je následující:

Kánon
deseti
řečníků

- Antifón (60 řečí, 25 z nich mu podle Kaikilia nepatří) [6];
- Andokidés (*O mystériích, O návratu, O míru, O udání, Obrana proti Faiákovi*)¹ [4, tři z nich jsou zde citovány];
- Lýsiás (425 řečí, 233 je podle Kaikilia a Dionýsia od něho) [31];
- Ísokratés (60 řečí, 28 pravých podle Kaikilia, 25 podle Dionýsia) [21];
- Ísaios (64 řečí, 50 pravých) [11];
- Aischinés (4 řeči, jedna není jeho) [3, všechny tři jsou zde uváděny jako autentické];
- Lykúrgos (15 řečí) [1];
- Démosthenés (65 autentických řečí) [61];
- Hypereidés (77 řečí, 52 autentických) [–];
- Deinarchos (64 autentických řečí) [3].

Lesbónax

Nejedná se však o kánon, který se prosadil v pozdější tradici a byl doložen středověkými rukopisy, v nichž byl obsažen Lýsiás a “menší řečníci” (cod. Burney 95, British Museum, London, a cod. Palatinus graecus 88, Heidelberg). Chybí tam zcela Hypereidés (za všechno, co o něm víme, vděčíme papyrům), ale naopak jsou zde jiní řečníci 5. a 4. stol. př. n. l. (Gorgiás, Alkidamás, Antisthenés, Démádés) a navíc dva významní představitelé atticismu antoninského období (Lesbónax a Héródés Attikos).

3. Byzantská tradice

Kritéria výběru Kritériem, které se nakonec prosadilo, pravděpodobně už v pozdní antice a na počátku byzantské éry, byla záchrana všeho nebo téměř všeho z Démosthena, z Ísokrata pak toho, co bylo považováno za autentické, tedy záchrana pilířů rétorického a politického vzdělání pozdní antické a byzantské doby; ostatně ještě (anonymní) *Život Ísokratův*, dochovaný v několika rukopisech, obsahuje seznam dalších 24 ísokratovských řečí, typologicky rozříděných, které “někteří tvrději začleňují do korpusu, ale které by měly být považovány za nepravé” (č. 135-150, ed. Mathieu). Pokud jde o všechny ostatní řečníky, ti byli podle počtu řečí, které “obsahují”, drasticky vtěsnáni do dvou prakticky identických sbírek: jednak je tu Lýsiás (cod. Palatinus graecus 88) a jednak “menší řečníci” (cod. Burney 95). Především text rukopisu cod. Burney 95 obsahuje pět z deseti řečníků kánonu (Andokida, Ísaia, Deinarcha, Antifóna, Lykúrga) – z nichž tu uvádí jen to, co se dochovalo – a čtyři ‘krasorečníky’ (Gorgia, Alkidamanta [pouze *Odysseus*], Lesbónakta a Héróda Attika); celkem se jedná o dvaatřicet řečí. Zcela jasně se tu jedná o sbírku spíše z pozdější doby, v níž je Héródés Attikos na základě jediné řeči *O ústavách* jako součásti antologie zařazen na stejnou úroveň jako Antifón a Andokidés; stěží by se mohlo jednat o sbírku, která vznikla v témže at-

¹ *O udání* není ničím jiným než řečí *O mystériích*. Řeč proti Faiákovi Blass ztotožnil s dochovanou řečí *Proti Alkibiadovi*. Autor spisu či – lépe řečeno – jeho pramen měl z Andokida k dispozici přesně to, co máme my.

ticismem prodchnutém prostředí, v němž dominovala postava Héróda Attika, římského senátora a učitele Marca Aurelia. V tom případě by totiž udivila nepřítomnost Kritiova, kterého Héródés ‘znovuobjevil’ a velmi cenil.

Cod. Palatinus graecus 88 obsahuje ve své podstatě dva soubory: jednak 30 Lýsiových řečí (jedna z nich vzala za své v důsledku mechanického poškození rukopisu, ale je uvedena v obsahu), jednak malou sbírku – v rukopisu zařazenou na první místo – snad 7 nebo 8 řečí (dvě z nich patří Lýsiovi a ve větším souboru jeho řeči chybějí; dvě další náležejí Alkidamantovi a Antisthenovi, jedna Démádovi). Na konci rukopisu je Gorgiova *Helené*, která zřejmě patřila do této malé sbírky menších autorů. Je zřejmé, že se jedná o selektivní výběr. V případě Lýsia byly skutečně vybrány dvě řeči typologicky odlišné, jedna je epideiktická (*Epitafios*), druhá soudní (*O zavraždění Eratosthena*); jde o drobný soubor, který je vystaven stejným způsobem, jaký navrhuje Dionýsios z Halikarnássu ve spisku o Lýsiovi. Dionýsios spojuje tři řeči začleněné dnes jako řeči č. 32, 33 a 34 běžných vydání Lýsiova korpusu (ale opisuje je pouze částečně): jedna z nich je soudní (*Proti Diogeitonovi*, spor o dědictví), další je epideiktická (*Řeč olympijská – Olympiakos*, obvyklé panhelénské povzbuzování) a poslední řeč je politická (*Proti zrušení tradiční ústavy*).

V záhlaví (které je celé nepravé) na počátku Lýsiovy řeči č. 27 je citován gramatik Theodóros, který zřejmě poskytl jméno této řeči; identifikovat autora však není snadné, v úvahu přichází její zařazení do období rozkvětu zkoumání attického řečnictví v době Libaniově (démosthenovský korpus opatřili vědeckým aparátem Úlpianos, Zósimos z Askalónu a mnozí další anonymní autoři, ale v úvahu je třeba vzít i Markellína, který naráží v úvodu *Života Thúkýdidova* na své obdobné odborné práce o Démosthenovi).

K tomu, aby mohl být obrovský soubor Lýsiův – tento autor byl atticisty natolik uctíván, že byl Kaikiliem z Kalakty dokonce kladen nad Platóna (frg. 150 Ofenloch) – poněkud zestručněn a z jeho 425 nebo 233 částí jich zůstalo jen asi 30, bylo nutně zapotřebí nějakého kritéria. Můžeme pozorovat, že si dochovaná sbírka podržela vnitřní dělení podle soudní typologie, avšak každá z částí obsahovala jen několik pečlivě zvolených řečí. O jaké kritérium se tedy jednalo? Na první pohled upoutá, že ze třiceti řečí je alespoň jedenáct (č. 6, 10-13, 16, 18, 25-26, 30 a 31) nějakým způsobem spojeno s občanskou válkou v Athénách, jež byla ústředním bodem Lýsiova života. Této události byla věnována rozsáhlá řeč *Proti Eratosthenovi*, kterou – jak se dočítáme v záhlaví cod. Palatinus graecus 88 – “přednesl osobně Lýsiás (ὁν αὐτὸς εἶπε Λυσίας, *hon autos eipe Lýsiás*)”. Na druhé straně alespoň pět z řečí je věnováno důležitým osobnostem a historickým událostem: od Alkibiadova syna (řeč se však týká především otcovy činnosti) po Thrasybúla, události kolem vlády čtyř set či bitvu u Arginús (č. 14, 18-21). Toto všechno vede k závěru, že se jednalo o výběr, v němž se měla dávat přednost řečem významným svým ‘historickým’ obsahem. V tomto výběru se setkáváme s podtitulky, jako “*klient a odpůrce nejsou známi*” (č. 4: ὑπερ οὗ καὶ πρὸς ὃν ἀδηλον, *hyper hú kai pros hon adélon*), nebo “*předneseno osobně Lýsiem*” (č. 12), či “*závěrečná řeč* (ἐπίλογος, *epilogos*) podle Theodóra” (č. 27), které prozrazují přítomnost a péči nějakého redaktora.

Lýsiův
cod. Palatinus
graecus 88

Héródés Attikos

Pokud jde o další řečníky, kteří byli sníženi na úroveň “menších řečníků” a zařazeni do jediného souboru dosvědčeného rukopisem cod. Burney 95, je tu výběr zcela mechanický. Všechny šest dochovaných Antifónových řečí se týkalo sporů o vraždu, jedenáct Ísaiových řečí sporů o dědictví; je pravděpodobné, že se v obou případech jedná o pasáže vyňaté z příslušných sbírek.

Tematické souvislosti dochovaných sbírek

Rovněž ve sbírkách řečníků jsou, tak jako je tomu u tragiků, prvky, které jako by dochované sbírky spojovaly. I zde si můžeme povšimnout, že v případě Lýsiově na jedné straně a “menších řečníků” na straně druhé byl zvolen stejný počet řečí. (Totéž bylo patrné v Aischylových a Sofokleových souborech.) Ani tady není těžké postřehnout – byť se jedná o drasticky redukováný materiál –, že do souborů jednoho řečníka byly začleněny řeči, jež mají svou obdobu ve sbírce druhého. Toto propojení mezi jednou a druhou sbírkou nacházíme např. u Lýsias, Andokida, Ísokrata (pokud jde o malou zbývající část jejich soudních řečí): šestou Lýsiovou řečí je obžaloba *Proti Andokidovi*, jíž odpovídá dlouhá Andokidova obhajoba *O mystériích*. Ostatně Andokidově obžalobě *Proti Alkibiadovi* (č. 4) a dvěma obžalobám Lýsiovým *Proti Alkibiadovi* (č. 14 a 15) odpovídá obhajoba mladého Alkibiada v ísokratovské řeči *O dvojspřeží* (č. 16); mezi třemi řečmi, které se odvíjejí různými způsoby, jsou nicméně konkrétní spojitosti. “Epilog” řeči č. 27 (*Proti Epikratovi a členům poselstva*), dochovaný v Lýsiovském korpusu, je jednou z obžalovacích řečí proti čtyřem vyslancům (jedním z nich byl Andokidés), kteří ve Spartě přijali podmínky pochybného míru v r. 392 př. n. l. K této události se vztahuje třetí Andokidova řeč *O míru se Spartou*, o které se stručně zmiňuje i Démostenés (XIX, 276-277).

Aischinovská tradice

Není ani nutné připomínat, že tři Aischinovy dochované řeči jsou vlastně replikami na Démostenovy řeči č. 19 a 18; v určité fázi byly zřejmě součástí jediné sbírky. Lze tak usuzovat rovněž na základě záhlaví Aischinovy řeči *Proti Ktésifóntovi* ve vatikánském rukopisu cod. Vat. gr. 67 (Κατὰ Κτησιφώντος δευτέρου λόγου, *Kata Ktésifóntos deuterú logú*). Avšak Aischinova čtvrtá řeč, o níž se mluví ve spisu deseti řečníků, zůstala mimo jakoukoliv souvislost s démostenovskou sbírkou a nedochovala se.

Čtyři sbírky

Závěrem lze tedy říci, že v případě attického řečnictví – stejně jako tomu bylo u divadla – byl přechod od velkých ‘kompletních’ souborů k “výborům” způsoben ujednocujícím zaměřením, přičemž se však uplatňovala i některá další kritéria. Je pravděpodobné, že čtyři dochované sbírky – Démostenova, Ísokratova, Lýsiova a sbírka “menších řečníků” – nabyly současné podoby v době vznikající byzantské kultury, provázené vytvářením kánonu autorů považovaných za ‘vzorové’; k tomu došlo nejprve u řečníků a historiků. Není náhodou, že právě v tomto období (druhá polovina 4. stol. n. l.) Libanios, učený přítel císaře Iuliana (Iuliana) Apostaty (361-363 n. l.), vytvořil drobný spis určený pro sestavení démostenovské edice a nazvaný *Obsahy Démostenových řečí*.

FILOZOFOVÉ A KRIZE POLIS